

KONG FREDERIK 2.s DØD

Af Allan Karker.

I sin ligprædiken over Frederik 2 (1588) fremsatte Anders Sørensen Vedel den ofte citerede formodning at dødsårsagen var misbrug af alkohol. Vedels udtalelse har i de sidste 200 år stået til troende, kun modsagt af Erik Arup, som i sin Danmarkshistorie antager at Frederik 2 døde af kræft. Amanuensis, cand. mag. Allan Karker finder i samtidens vidnesbyrd om Frederik 2.s omgang med alkohol intet grundlag for at fastholde den gængse opfattelse at kongen var drikfældig. Forløbet af den sygdom som førte til hans død tyder heller ikke på alkoholisme, snarere på en lungelidelse. Forfatteren påviser tillige at Anders Sørensen Vedels frimodige ytring i ligprædikenen ikke (som ofte antaget) kan have haft nogen indflydelse på hans stilling som kgl. historiograf.

Skærtorsdag den 4. april 1588 døde kong Frederik 2 af Danmark-Norge på Antvorskov slot, knap 54 år gammel. Blandt de mange mindeskrifter i anledning af dette dødsfald er særlig ét blevet kendt: den ligprædiken som den tidligere slotspræst Anders Sørensen Vedel¹⁾ holdt i Ribe den 5. juni 1588, samme dag som kongen blev gravsat blandt sine forfædre i Roskilde domkirke. Ofte citeret af denne ligprædiken er det sted hvor Vedel med trohjertig ligefremhed ytrer sig om årsagen til kongens uventet tidlige død (blad C4^{r-v}):

Hvad Aarsag der haffuer været til hans Naadis Siugdum, kand icke lettelligen siges. Hans Naade vaar altid aff Naturen i sig selff, en før, karsk, tidig Mand, oc icke nogen tid, det mand veed aff at sige, haffd nogen synderlig stor Kranckhed, saa H. N. gick der met til Sengeleie, vden hues den fierde dags Kaaldesiuge plagede hannem faar it Aar eller Tj forleden. Mand mener vel, at der som H. N. kunde haffd Aarsag for fremmede Førsters oc vdlendiske Legaters, oc andre sine gode Mends dagelige omgengelse, at holde sig fra den almindelig skadelig drick, som nu offuer all Verden, iblant Førster oc Adel oc den menige Mand alt formeget gengs er, da syntis for Menniskelige Øyen oc tancker, at hans Naade kunde leffuet mangan god dag lenger. Men dette er nu forgeffs at disputere om &c. Døden vil haffue en Aarsag.

I eftertiden har mange følt denne udtalelse som enestående frimodig, så dristig at der ikke kunne tvivles om dens sandhed, og ikke få har villet drage den slutning at just denne ytring måtte have været – i hvert fald medvirkende – årsag til at Vedel, 7 år senere, blev afsat fra sit embede som kongelig historiograf. Ret påfaldende virker det derfor når man hos Erik Arup (s. 595) læser at Frederik 2 døde »formodentlig

¹⁾ De vigtigste kilder til denne undersøgelse – navnlig sådanne som der bliver anledning til at citere flere gange – er samlet i en fortegnelse ved afhandlingens slutning.

af kræft, hvis sygdomsbillede den datidige lægevidenskab endnu ikke havde erkendt« – og dernæst finder denne kommentar til ligbegængelsen i Roskilde: »Alt gik for sig paa latin og tysk, ikke et dansk ord lød. Den tidligere slotspræst Anders Sørensen Vedel fremsatte ovre i Ribe ud af protestantisk præstevigtighed paa dansk den formening, at kongen var død af drik«.

Vi vil nu søge at besvare tre spørgsmål: Kan Anders Sørensen Vedels udtalelser om kongens drikfældighed have været medvirkende til hans fald? Er det rigtigt at Frederik 2. var drikfældig? og hvad var årsagen til hans død?

1.

Om årsagen til Anders Sørensen Vedels afsættelse som historiograf rådede i 1800tallet den opfattelse som var kommet til orde hos Erich Pontoppidan²⁾:

So schliesse auch aus seiner über Frid. II. gehaltenen und 1588. gedruckten Leichen-Predigt, er sey ein cordater Mann und kein Schmeichler gewesen, weil er die Ursache des verkürzten Königl. Lebens so deutlich darlegt, als kaum ein anderer gethan haben würde, welches etwa auch zu der ihm... erzeugten... Ungnade Christ. IV. etwas beygetragen haben möchte.

Hvad der hos Pontoppidan er en forsigtigt udtrykt formodning bliver hos N. M. Petersen (385) til vished: »At en saadan Yttring maatte berøre Kongens Omgivelse og fortørne selve den unge Konge, er øjensynligt«. Samme tværsikkerhed finder udtryk hos den grundtvigske skolemand J. T. A. Tang (209) og hos tyskeren A. Halling³⁾, mens forfatteren C. E. Secher³⁾ og navnlig J. A. Fridericia (41) ytrer sig noget mere forbeholdent. Mærkværdigvis udtaler Fr. Barfod 1891 sig i samme retning (574), skønt han andetsteds i bogen skriver at Vedel blev sat fra bestillingen fordi regeringen fandt ham for langsom (522). En lignende uklar betragtning findes hos litteraturhistorikeren P. Hansen (453–55).

C. F. Wegener var ikke utilbøjelig til at regne det for en medvirkende årsag til Vedels fald at »han var kommen i Ugunst hos nogle af de høje Herrer, tildeels som en Følge af hans Venskab med Tyge Brahe« (194, note 14) – en tanke som først var udkastet i 1787 af litteraturhistorikeren Rasmus Nyerup (78), og som teologen Jens Møller⁴⁾ havde fundet

²⁾ *Erich Pontoppidan: Annales Ecclesiae Danicæ diplomatici Oder ... Kirchen-Historie Des Reichs Dännemarck III* (Kopenhagen 1747) 704. Stedet gengives nøje af Zwergius (se note 6) 490.

³⁾ *A. Halling: Meine Vorfahren und ihre Verwandtschaften I* (Glückstadt 1905) 342 gengiver ret nøje det citerede sted hos N. M. Petersen, skønt forf. i øvrigt fremhæver (327) at han bygger på Wegener. *C. E. Secher i Folkekalender for Danmark* (Kjøbenhavn 1868) 31.

⁴⁾ *Jens Møller: Udkast til den danske Historiographies Historie fra de ældste Tider indtil Gram* (Kiöbenhavn 1809) 68, noten.

»meget sandsynlig«. Paralleller hertil er det når H. Grüner-Nielsen formoder at Vedel har vakt mishag hos regeringen ved at dedicere hundredvisebogen (1591) til enkedronning Sofie, og når Gustav Albeck mener at Vedels fald »har Sammenhæng med de voksende Centraliseringstendenser i Regeringen«⁵). Sådanne antagelser lader sig vel drøfte. Derimod kan man umuligt godtage N. M. Petersen hvor han påståeligt udvikler at »Det var ikke [Vedels] Opsættelse eller Sendrægtighed, der var den rette og sande Hovedgrund til hans Fald. Sagen var ligefrem, at Hofgunsten havde vendt sig, at der var en anden, der skulde have hans Bestilling« (384) – så lidt som Allen, der i største vaghed taler om Vedels »Unaade hos det herskende Parti« (359).

I vor tid råder der almindelig enighed om at det var Vedels langsomhed der fældede ham: regeringen tabte lidt efter lidt tålmodigheden, da stadig ingen del af krøniken udkom og da Vedel idelig lod sig aflede fra opgaven af andre gøremål. Denne utvivlsomt rigtige vurdering er at finde allerede i 1700tallet hos den flensborgske litteraturhistoriker Johannes Møller⁶) (om end sløret af en anden, urigtig formodning, jf. Karker 41) og fremhæves stærkt af Wegener (194, note 14): »*Denne evige Opsættelse*, og at Vedel slet intet lod udkomme af sin Historie, var ganske vist den rette og egentlige *Hovedgrund* til hans Fald«. De allerfleste nyere fremstillinger udtrykker samme opfattelse, således Fr. Hammerich (153), Fr. Barfod 1869 (82)⁷), Niels Bache (654), J. Kinch⁸), A. Fabricius (198), Arup (642), Carl S. Petersen (400 f.), Ellen Jørgensen (97), Oluf Friis (423, 425), John Danstrup (224 f.), Allan Karker (40–46) og Sv. Cedergreen Bech (470). Disse skribenter giver imidlertid kun ufuldstændig eller slet ingen begrundelse for deres standpunkt. De momenter som viser at Vedels ytring om kongens drikfældighed ikke »har havt den mindste Indflydelse« (Wegener 194, note 14) er således aldrig blevet sammenfattet. Påstanden skal derfor søges dokumenteret her.

En frimodighed som den Vedel lagde for dagen i sin ligprædiken var ingenlunde enestående i samtiden, specielt ikke i ligprædikener. Det gjaldt ikke blot her hjemme, men også i det protestantiske udland. Eksempelvis kan nævnes ligtaler over kurfyrst Christian 1 af Sachsen

⁵) H. Grüner-Nielsen i Dansk biografisk Leksikon XXV (København 1943) 188. Gustav Albeck i Humanister i Jylland (Århus 1959) 126–127.

⁶) Johannes Møller: Cimbria literata II (Hauniæ 1744) 905: ut per lustra illud [sc. opus] premere mallet complura, quam haud satis accuratè exasciatum festinatione patriæ obtrudere præcipiti. Moram hanc senis optimi, qui male ipsi volebant, aulici, ac æmuli alii, sinistre interpretati (osv.). Stedet gengives ganske nøjagtigt på dansk af Detlev Gotthard Zwergius: Det Siellandske Clerisie (Kjøbenhavn 1754) 489.

⁷) Sml. dog ovenfor s. 253 om Barfod 1891.

⁸) J. Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse II (Odder 1884) 202, 279. – Petrus Terpæger: Ripæ Cimbricæ (Flensburgi 1736) berører ikke emnet.

(1586–91)⁹⁾ og hertug Ludwig af Württemberg (1568–93). Ved den sidstes begravelse udtalte hofpræsten, den ældre Lucas Osiander, således følgende¹⁰⁾:

Ob aber wol ettwo zun zeiten I. F. G. nach erheischung vnd gelegenheit derselben Complexion, oder wann I. F. G. vom raisen, oder von grossen vnd vilen Geschefften, müd vñ matt worden, sich mit reichlichem Trunck erquicken wollen, vnd nicht eben die rechte Mass getroffen: so ist doch solches auss keinem bösen Fürsatz beschehen, sich selbst, oder andere, mit vberflüssigem Trunck zubeschweren: sondern ist auss lauter guthertzigkeit hergeflossen, dass Ihre F. G. gern derselben Gäst, vber dero Tafel frölich vnd lustig gemacht hetten. Wie auch zu solcher zeit niemand von Ihrer F. G. ein böses oder zornigs wort, sonder lauter Freundtlichkeit, gehört vñ gesehen.

Som det ses er den württembergske hofpræst ikke mindre ligefrem end Vedel. Og vender vi nu tilbage til Danmark, finder vi ganske vist hos slotspræsten (senere biskop) Niels Lauridsen Arctander, som på kongens begravelsesdag holdt en latinsk ligprædiken på Københavns slot, kun vage, uspecifikke antydninger om Frederiks menneskelige skrøbeligheder, over hvilke prædikanten efter Sems og Jafets eksempel vil brede glemselens kappe (B8^{r-v}):

Non itaq; mirum est nostrum Regem suos nævos & errata habuisse, qvæ partim ex infirmitate humana, partim ex temporum consvetudine, & hominum moribus ortum duxerunt... Proinde & nos ad exemplum Sem & Iaphet, de cujus progenie descendimus, patris patriæ nostræ errores operiamus, nec Chami degeneris factum imitemur, qvi patris sui turpitudinem non contextit sed propalavit.

Men professor Anders Lauridsen, som i selve Roskilde domkirke holdt den officielle begravelsestale på latin, udlod sig allerede tydeligere: han medgav at kong Frederik ved selskabelige lejligheder undertiden bød sit helbred vel meget – en last, om end så tidstypisk at den på det nærmeste var blevet god tone, sagde professoren; måtte Gud i sin barmhjertighed dølge kongens fejl! (F2^v–F3^r)¹¹⁾:

⁹⁾ C. W. Böttiger: Geschichte des Kurstaates und Königreiches Sachsen II (Hamburg 1831) 66: »gegründeter [kann] aber die Annahme sein, dass bei ohnehin schwächlicher Gesundheit seine Liebe zu den Freuden der Tafel dies schnelle Ende herbeigeführt habe. Selbst in Leichpredigten auf Christian wurde dies gesagt«. Henviisningen til dette sted skyldes Werlauff (74, note 1; fejlagtigt refereres dog dér til bd. I af Böttigers arbejde). De omtalte ligprædikener har jeg ikke haft lejlighed til at se. – Endnu et halvt århundrede senere kunne sådan åbenhjertighed forekomme, jf. A. Beck i Allgemeine Deutsche Biographie 14 (Leipzig 1881) om hertug Johann-Casimir af Sachsen-Koburg (1586–1633): »Zu seinen Schwachheiten gehörte es, dass er auch zuweilen über den Durst trank, was ihm sein Hofprediger Dr. Johann Gerhard noch in seiner auf ihn gehaltenen Gedächtnissrede nachsagte« (371).

¹⁰⁾ Lucas Osiander i: Vier Christliche Predigten, Vber der Leich, Weilund des ... Herrn Ludwigen, Hertzogen zu Württemberg (Tüwingen 1593) 87. Henviisningen skyldes H. F. Rørdam: Univ. Hist. (256, noten).

¹¹⁾ En henviisning til dette sted findes gemt hos Troels-Lund: Dagl. Liv (158, note 4). Werlauff citerer det i uddrag og fremhæver netop det væsentlige (74, note 3), medens Rørdam: Univ. Hist. kun citerer den sidste sætning deraf (256, noten). A. Lübbers (657) og D. Schäfer (249, noten) har kendt talen, men nævner ikke denne ytring.

Voluit itaq; Rex sapiens secum esse viros & bellica & togata fortitudine præstantes, erga quos, vt singularem benevolentiam declararet, interdum valetudinis minus accuratam rationem habuit. Quod tempori & moribus hominum, magna ex parte adscribi debet. Vt enim fluminum impetus secum abripiunt nauigantes, sic errores temporum trahunt homines, vt minus præsentia improbent. Nam singulæ ætates contagij aliquid miscent hominum naturæ, quæ in hac imbecillitate, nunq̄ est sine vicij: & fit ferè, quod Seneca dixit, vt remedio locus non sit, vbi quæ vicia fuerunt, mores fiant. Fatendum itaq; est, Friderico Regi suos quoq; nævos fuisse, quos Dei immensa misericordia benignè contexerit.

Og endelig finder vi at hofpræsten Christoffer Knoff, som holdt den tyske ligprædiken i Roskilde domkirke, skønt han ikke går så vidt som til at formode at den skadelige drik har forkortet kongens liv, dog i øvrigt ytrer sig lige så åbenhjertigt som Vedel (E4^v-F2^r):

Es folgen auch vnd hangen Menschen Kindern an, die sitten vnd gebrechen der zeit, darin sie leben, wie wir an Daudid, Salomon, Josaphat, vnd anderen heiligen sehen. Diese letzte zeit bringet viel böser sitten vnd gewonheiten vnter den Leuten mit sich, vnd ist vnter anderen beide in Deutschland vnd auch dieser örter, diese nicht die geringste, das gute freund, wan die zusammen komen, sich mit einem vberflüssigen trunck beladen. Weil dan diese böse gewonheit sonderlich zu Hofe vberhand genhomen, vnd vnser seliger König vnd Herr von jugent auff, mit vielen vornhemen Leuten vmbgangen, vnd in zeit des Krieges, vnd der gantzen Regierung, von vielen Herren Gesandten, vnd andern vornhemen Leuten, allewege besucht worden, ist diese gewonheit nach gelegenheit der zeit, vnterhalten, welche auch vnserm seligen Herrn vnd König, der ein Leutseliger frölicher Herr von art vnd natur gewesen, vnd jederman sein gutwilliges Hertz vnd zugethanen willen zubeweisen geneiget war, gefolget. Vnd ob er wol, wan er durch solche gelegenheit an den trunck gerhaten, denselbigen ohne alle bitterkeit oder verletzung einiger Menschen, mit gar bescheidener fröligkeit allezeit volendet, vnd sich darauff zu ruhe begeben: So können wir doch diese sünde an keinem Menschen loben, viel weniger vertheidigen, so wenig als ein Mensch auff Erden Daudids oder Josaphats sünde, welche der heilige Geist selbs straffet, loben oder entschuldigen kan: Sondern wir wollen mit Sem vnd Japhet vnser lieben Vaters gebrechen, als fromme Kinder zudecken, damit wir auch jhren Segen ererben, vnd nicht Cham, dem vngerhatenen vnd vngetrewen Sohn Noe, nachfolgen, der seines truckenen [sic] Vaters scham nicht decket, sondern mehr entblösset, vnd dardurch seines Vaters fluch vber sich verursacht. . . Der frome getrewe Gott ist gerecht vnd die warheit selbs, der aller heucheley feind ist. Er wil das die sünde, vnd sein zorn wieder die sünde, an allen Heiligen in diesem leben sol offenbaret werden, damit sie allhie auff Erden Busse thun. . . Wenn wir schon schweigen wollen, so schweiget doch Gott vnd vnser eigen gewissen nicht. So muss die warheit nicht weichen der lügen vnd heucheley.

»- og Knoff faldd dog ikke i Unaade«, siger Nyerup¹²). Det samme gælder utvivlsomt Anders Lauridsen, der døde allerede i november 1589;

¹²) Nyerup har æren af først at have gjort opmærksom på disse udtalelser, hvoraf han citerer begyndelsen, indtil »gefolget« (74-75). Henviſning til stedet findes også hos G. L. Baden 1809 (115, implicit), Werlauff (73, note 2), V. Møllerup 1891 290-91, implicit), Lübbers (649) og - godt skjult - hos Troels-Lund: *Dagl. Liv* (158, note 4). Hammerich (167) og Tang (272) citerer Knoff, men ikke det væsent-

men tør man for professorens vedkommende kun slutte *e silentio* (jf. Kancelliets Brevbøger under 21. dec. 1589 og 3. jan. 1591), har vi til gengæld positive vidnesbyrd vedrørende hofpræsten, som først døde 1611: Knoff blev (vist efter ansøgning?) fritaget for regelmæssig tjeneste kort efter kong Frederiks død, men i meget nådige udtryk, og fik tillagt en rundelig pension (Kanc. Brevb. 23. aug. 1588, s. 81); vel blev denne senere afkortet en smule i forbindelse med en større omtaksering af lenene (Kanc. Brevb. 31. aug. 1593, s. 136), men halvandet år senere, da kronen inddrog alt gæsteri og sagefald af Århus kapitels tjenere, blev der udtrykkelig gjort en undtagelse med Arild Huitfeldt og Christoffer Knoff »for deres lange og gamle tjeneste« (Kanc. Brevb. 10. maj 1595, s. 461), og endelig blev pensionsordningen på ny stadfæstet af kongen 16. okt. 1596 (Kanc. Brevb. s. 45). Det er da også karakteristisk at ingen af Knoffs biografer¹³) nævner det sted i hans ligprædiken over Frederik 2 der lige så godt som Vedels tilsvarende udsagn kunne have bragt ham i unåde. Og mens Vedels ligprædiken udkom på dansk, blev Knoffs tilgængelig for et langt større publikum idet den var på tysk og tilmed blev trykt i to oplag (Kbh. 1588 og Wittenberg 1589)¹⁴). Vi tør derfor med fuldstændig vished slutte at det *ikke* var Vedels ytringer i Ribe den 5. juni 1588 der blev årsag til hans afskedigelse 7 år senere. Der kan have været visse medvirkende omstændigheder (ovenfor s. 253 f.), men der kan ikke være tvivl om at det var hans sendrægtighed der gjorde udslaget. At kongehus og regering selv havde et vist medansvar for den stadige forhaling af arbejdet er en anden sag, som ikke skal drøftes her (Karker 44–50).

2.

Kong Frederiks ligbegængelse i Roskilde domkirke gik for sig med en overordentlig pragt¹⁵) som finder sit modstykke i de mindehøjtidelig-

ligste. Schäfer har kendt talen (249, noten), men citerer kun Vedel, ligesom Rørdam: Univ. Hist. (251, 256).

¹³) Erich Pontoppidan (se note 2) 608 f. *Gerhard Treschow*: Danske Jubel-Lærere (Kjøbenhavn 1753) 157 ff. Zwergius (se note 6) 479 ff. *Christopher Giessing*: Nye Samling af Danske, Norske og Islandske Jubel-Lærere II:2 (Kjøbenhavn 1783) 59 ff. *S. M. Gjellerup* i Dansk biografisk Lexikon, udg. C. F. Bricka, IX (Kjøbenhavn 1895) 252 f. *Bjørn Kornerup* i Dansk biografisk Leksikon XII (Kjøbenhavn 1937) 560 ff.

¹⁴) En samtidig anonym oversættelse til dansk findes i hdskr. GkS 3621 8°, som skal have tilhørt enkedronning Sofie (Gigas 59). Det ovenfor citerede sted er i hdskr. blad 66^r–70^v. At prædikenen i Roskilde domkirke blev holdt på tysk fremgår af de nedenfor (note 15) nævnte skrifter, fx Slangerup: »lingua germanica perorauit« (N2^v), Zweyerley Verzeichnüss: »ein Deutsche Predigt« (D^v).

¹⁵) [*Henr. Ranzovius*:] Descriptio pompæ funebris habitæ Rodtschildij in exequijs Frederici II. (Hamburgi 1588; andet tryk: Lipsiæ 1588). Slangerup (se note 16) på latin: K3^r–N3^v, på dansk: T2^v–Aa3^v. [*Anonym*:] Zweyerley Verzeichnüss vnd Bericht, Erstlich: Auff welchen Tag vñ Stelle ... Herr Friderich der Ander ... verstorben ... Folgens eine Beschreibung der Ordnung ... bey der Königlichen

heder der i samme anledning holdtes adskillige andre steder både i og uden for riget. I Roskilde domkirke talte, som nævnt, Anders Lauridsen og Knoff, og vi har tillige allerede omtalt Vedels ligprædiken i Ribe og Arctanders på Københavns slot. Ved universitetets sørgefest 10. juni 1588 talte professorerne Anders Christensen og Hans Olsen Slangerup, og på selve begravelsesdagen prædikede superintendent Niels Hvid i Lund, og rektor Jacob Jacobsen Wolf holdt en mindetale på gymnasiet i Oslo. Samme dag foranstaltede universitetet i Wittenberg en sørgehøjtidelighed; her talte en dansk stipendiat, magister Isak Grønbæk, og det var formentlig ved samme lejlighed at en anden dansker, magister Marcus Simonsen fra Haderslev, reciterede en lovtale i latinske distika. Hertugen af Sachsen-Koburg lod Christoffer Winer holde en ligprædiken over den danske monark. I kurstaten Sachsen, hvis regent var Frederik 2.s søstersøn, måtte dr. Nicolaus Selnecker holde mindetalen. Og på Myrow i Mecklenburg prædikede Johannes Andreas for hertug Ulrich, den afdøde konges svigerfar. Til disse ligtaler slutter sig et mindeskrift som Helmstedt-professoren Johannes Caselius (der tidligere havde virket i Mecklenburg) stiledede til Danmarks rigsråd. Naturligvis satte det kongelige dødsfald også en del poetiske penne i bevægelse: I løbet af 1588-89 udkom danske digte af Claus Berg, Jacob Rasmussen Malmø, Oluf Pedersen Kongsted og Mads Sørensen, latinske af Chr. Machabæus og Ivar Stub, og et tysk af Petrus Becker; hertil kan føjes de mange latinske digte som fremkom 1592 i en samling udgivet af Johann Lauterbach, et anonymt dansk digt som først er blevet udgivet i dette århundrede, og endelig to digte på tysk af »B. E. Lub.« og et større digt på dansk af Herman Pedersen Væbo (Chytræus) som aldrig blev trykt.

Af alle disse mindeskrifter har kun et mindre antal betydning for vort emne (en oversigt over de øvrige gives i note 16). Vi finder nu først hos

Leichbestättigung (Leipzig [1588]). Ceremoniellet skildres også udførligt hos P. H. Resen (357-363) og siden oftere, bl. a. af H. R. Hiort-Lorenzen i Aarvog udg. Historisk Samfund for Københavns Amt (Roskilde 1912) 5-48.

¹⁶⁾ Ved en højtidelighed umiddelbart før kongens lig blev ført til Roskilde talte den danske hofpræst, *Albret Hanssøn*: Trøst Predicken ... Som bleff Predicket paa Antuorskow, den 24. Maij ... Anno 1588. (Kjøbenhaffn 1588). Professor *Anders Christensens* tale, som ikke blev udgivet, nævnes af Slangerup 1588 (se straks nedenfor) 13^r og *Erasmus Vindingius*: Regia Academia Hauniensis (Hauniæ 1665) 12, jf. Rørdam: Univ. Hist. 253, note 2. - De publicerede parentationer er i øvrigt: *Johannes Olai Slangendorpius*: In obitum...regis Friderici II. oratio funebris (Hafniæ 1588), jf. Hans Olsøn Slangerup: Oratio funebris, Det er: En kaart oc sørgelig Tale om ... Kong Friderichs den II...Liff, Leffnet oc Salig Affgang ... vdsset paa Danske aff N. H. Sax[ild] (Kjøbenhaffn 1589). *Jacobus Jacobæus Volfius*: Cenotaphium ... Friderico II. Danorum & Norvegicorum Regi &c. scriptum (Rostochii 1588). *Isaac Gronbeccius*: Oratio funebris In memoriam & honorem ... Dn. Friderici Secundi (Witebergæ [1588]). *Marcus Simon*: Parentalia piis manibus diui Friderici Secundi ... consecrata (Witebergæ 1589). *Christophorus Winerus*: Eine Predigt, Vber dem seligen Abschied, dess ... Herrn Friderichs II (trykt 1593 hos Stybarus, blad 88^r-105^r, se under Selnecker i litteraturfortegnelsen s. 281); hertug Johann Casimirs ordre nævnes bl. 91^r. - Mindeskrifterne i bunden stiel er følgende: *Claus Berrig*: En Vise om ... Konning Fredericks den Anden ... Leffnit, Endeligt oc Christelig Affsked (Kjøbenhaffn 1589) [= Danske Viser fra Adelsvise-

Johannes Andreas, i hvis prædiken kong Frederik stadig omtales i lignelse af Judas konge Josias (2. Krøn. 35), en parallel til Arctanders ovenfor citerede uspecifikke udtalelse (c^v-c^{2r}):

Zum vierden wird Josiæ seine gebrechlichkeit nicht verschwiegen, das er auch menschliche feil am halse getragen... Da stehets was wir Menschen kinder für niderfellige hertzen haben so vns der Herr Zebaoth nicht mit starckem arm führet, vnd das doch kein Mensch sey so da nicht sündige. Es können auch grosse leuthe feilen, Ps. 62... Als dann wil auch der Herr Christus wie der rechte Sem seinen breiten gnadenmantel daruber decken.

Ligesom Anders Lauridsen kommer Johannes Caselius ind på kongens forhold til bordets glæder, men han udtrykker sig i en vidtløftig og florumvunden stil: Der blev ofte holdt lystige selskaber, som skik og brug er på disse kanter, drikken bliver en vane og kaldes ikke længere en uvane, selv de modstræbende må tude med de ulve de er iblandt. Men vinen er en prøvesten for karakteren: dersom kongen i videst muligt omfang holdt dens onde virkninger borte fra sine selskaber, bliver der ikke meget tilbage at dadle. Det gik måske vel overdådigt til, og lad være at den gyldne middelvej principielt var at foretrække – men hvem kan sige sig fri for fejl? Den ene har ikke noget at lade den anden høre (L^{2v}-L^{4r}):

Namq; fateri oportet, hilaritati locum fuisse datam (!) sæpius. Quis enim gentium nostrarum consuetudinem, siue naturam dissimulet? Natura allexit consuetudinem, consuetudo inuenit vitium, & pænè vitij nomen sustulit: & sæpe repugnantes non patitur sibi viuere, etsi sanctius iter instituissent... Non repetam hoc, quod de vino principum à me, acceptum à non malis auctoribus, alibi scriptum fuit¹⁷): id esse ingeniorum lapidem Lydium...

bøger og Flyveblade 1530-1630, udg. H. Grüner-Nielsen, I (København 1912) nr. 28]. *Claus Berrig*: En Vise Om it Rosen træ (Kjøbenhaffn 1589) [= Da. Viser I, nr. 29]. *Jacob Rasmussen Malmø*: En Klage Vise, offuer ... Konning Friderichs den II. ... Leffnet, endeligt oc affsked, fra denne Verden (Kjøbenhaffn 1588) [= Da. Viser I, nr. 27]. *Matz Seuerensøn*: En Merkelig Vise oc Dict om ... H. Friderich den Anden ... hans Naadis Leffnit oc Endeligt (Kjøbenhaffn 1589) [= Da. Viser IV, nr. 26 B]. *Christianus Machabæus Alpinus*: Memoriae et meritis D. Friderici ... sacrum (Hafniæ [1588]). *Ivarus Stubbæus*: Lacrymæ, Fusæ ad tumulum Diui Friderici Secundi (Hafniæ 1588). *Petrus Becker*: Ein Gesang, Von dem Seligen abscheide, des ... Herrn Friedrichen II. (Lübeck u. å.) [muligvis er det dette digt som Møller: Cimbria lit. I: 404 og Jöchers Allgem. Gelehrten-Lexikon, 4. Ergänzungsband (Hildesheim 1961) 1227 tillægger Sam. Meigerius?]. *Ioannes Lauterbachius* (et alii): De rebus gestis ... Friderici Secundi ... epigrammata (Francofurti 1592). Det anonyme danske digt er trykt Da. Viser I, nr. 25. De to tyske digte af *B. E. Lub.* findes i hdskr. GkS 2585 4° [forf. er if. Gigas 60 måske Blasius Eckenberger]. *Herman Pederssøn Wæboe*: Konning Frederichs, den anden af det naffn ... Wor allernaadigste Herris Leffnet oc Endeligt, Korteligē paa Danske Rim vdsæt – i hdskr. GkS 2584 4° – er dateret Gorstangæ 1589 og dediceret enkedronning Sofie, hvem det efter bindet at dømme også har tilhørt (jf. Gigas 60). – I sin udgave af Pontanus (se litteraturfortegnelsen s. 280) meddeler *Krysing* en udmærket oversigt over litteraturen omkring Frederik 2.s død (Dissertatio Preliminaris 28-31).

¹⁷) Nemlig i ligprædikenen over kong Frederiks svigermor, den danskfødte hertuginde Elisabeth af Mecklenburg: *Ioannes Caselius*: De laudibus Elisabethæ Cimbricæ liber (Rostochii 1586) M^v-M^v, hvor der tales om de to fyrstefamiliers hyppige selskabelige samvær. Henvisningen skyldes Werlauff (73, note 3).

Quæ in vino mala insunt, si à suis epulis longissimè remouit Rex; manebit minimum, quod improbetur . . . Sed largior, inquis, inuitatio, Largior interdū . . . fatebor satius esse & optabilius, ita totas gentes viuere, ita vnumquemq; vt in celebrato à sapientibus medio maneamus, nec ab hoc in alterutram partem declinemus in vitium. Sed nec populus sine macula fuit, nec sine labecula quisquam mortalium, vt nostra inter nos mala feramus potius, quàm mutuis accusationibus nos atteramus.

Derefter opstiller Caselius en sund regel for omgang med alkohol¹⁸⁾ – kodeordet »mådehold« (continentia) leder tanken videre hen på omgang med det andet køn, og epistlen drejes herved over i en omtale af kong Frederiks eksemplariske familieliv (M^r–M^v).

Fjernt fra denne let skruede latinske diskretion står den uslebne tyske åbenhed hos Selnecker (108^v):

vnd ob er wol ein frewdiger vnd frölicher Herr von Gemüt allweg gewest, vnd seine Gebrechen auch gehabt, in dem er sich mit andern frembden vnd Freunden frölich erzeigen wollen, vñ im trincken sein excess gethan, den die heilige Schrifft nicht vertheidiget vnd entschuldiget, sondern als ein Sünde strafft, vnd mit dem *charitatis prætextu* nicht bementelt, so hat er doch, als ein Sünder selbst, sich vnd seine Gebrechen erkant vnd bekandt, Gott abgebeten, vnd . . . vergebung erlanget.

Skønt præsteligt revsende er protestanten Selnecker – en af hovedforfatterne til den af Frederik 2 forkastede konkordieformel – dog tillige overbærende, generelt sympatisk stemt. Anderledes den katolske italiener Giovanni Botero, der skriver 1591–93¹⁹⁾: for ham er kong Frederik en hyklerisk lutheraner, en epikuræer der døde af druk (Parte Terza, Lib. I, pag. 50):

Successo a Christierno Federico di professione pur Lutherano; ma di vita Epicureo, ch'è morto questi anni passati di crapola, d'ebrietà in vn venerdi Santo²⁰⁾.

Mod netop denne udtalelse reagerer Peder Hansen Resen 90 år senere heftigt i sin fortale til Frederik 2.s krønike (b^v–b2^r):

Det siunis at bemelte *Bottero* har været Catholisk icke alleeniste i sin Tro, men endoc i sit Hoffvet, som hos os kaldis at være Gall. Thi at hand af had til den Lutherske Religion har Skrefvet om den Danske Nation, oc dens Christelige oc berømmelige Konge saa *U*-forskammet kunde mand tilskrifve hans store Ifver for den Papistiske Religion; Men at hand har Skrefvet saadan en *U*-sandfærdig Italiensk Relation for fremmede Nationer om Kongen oc Nationen, vor Konge oc Nation til høyeste dog Løgnagtigste Eftertale imod ald Historiske Kraft oc klare ofverbevissninger, det skulle icke blifve ham eftergifvet var hand icke Død hvor udofver saadan en falsk Relation bør at blifve det som den er, oc agtis af alle Nationer for Død oc Kraftisløs.

¹⁸⁾ Denne leveregel genfindes hos Meigerius (II: 257).

¹⁹⁾ Encielopedia italiana VII (Milano 1930) 567.

²⁰⁾ I bogens register læses under F: »Federico di Dania muore di crapola«. Venerdi Santo 'langfredag' er fejl for skærtorsdag; samme fejl findes hos Andreas Hojer (304). – Jf. Sivert Grubbe (376): Da det rygtedes i Padova 1588 at Frederik 2 var død, var der en jesuit som i en prædiken udråbte at en stor kætter var død i Norden, og opfordrede sine tilhørere til at takke Gud derfor.

Resen havde nu ikke behøvet at bekymre sig. Kong Frederiks ry i udlandet led ingen skade ved Boteros persiflage. Helt uafhængig af Botero – om end tydeligvis ikke af politiske antipatier – er Lübecks borgmester Gotthard v. Hövel, der o. 1600 kommenterede det kongelige dødsfald i 1588 således (47):

Kon. Frederich der Ander, nachdem er nu vormenet, dat er so hoch gekamen, also dat er de gantze Welt wolde bedwingen, hefft en Gott an ein Ohr geschlagen *Aetatis* 54. Is kranck geworden, in 2 oder 3 Dagen dem Ochsen nagefaren und tho Nobeskroch ane Twiffel angelanget²¹). Dusse Kon., unangesehen de Lubschen negest Gott ene bi sinem Rike iegen den Schweden erholden, hefft he doch wedderumme nichts anders alse der Statt Vordarb gesocht und bi dem Druncke, dar he sick gar up gegeben, allerlei seltzame Worde sines genegeten Willens iegen der Statt Lub. vornemen laten.

Men Hövels krønike blev ikke trykt, og andre forfattere som skrev på latin eller tysk i samtiden tegner et ganske andet billede. 1591–99 omtales kongen således yderst rosende i værker af Peter Lindeberg (47), David Chytræus (853), Gaspar Ens (159) og Samuel Meier (I: 375)²²). Lindeberg betegner ham endog som en støttepille for det vaklende Europa («*matris Europæ jam jam labantis columē, columna, decus*»). Disse lovord kan opsummeres i den karakteristik som Erpold Lindembrog 1595 – ganske vist i et arbejde som var tilegnet Christian 4 – gav af kong Frederik 2: en monark som ved sin gudfrygtighed, sin kærlighed til videnskaben, sin loyalitet og retfærdighed var en sådan garant for det kristne samfund at hans død måtte synes at være et banesår for kirken, for videnskaben og for samfundsordenen, om han ikke havde efterladt sig en søn der uden al tvivl ville forstå at læge såret (62–63):

tanta pietate Deum colebat, tanto amore literas complectebatur, tanta sinceritate erga confæderatos, tanta virtute & iustitia erga cunctos antecellebat, tanta constantia Christianam Remp. asserebat, tanta in bello magnanimitas, in pace fides culta erat, vt eius morte Ecclesia & literarum studia, & Respub. magnum vulnus accepisse videri possent, si non eum filium post se reliquisset; qui paternæ virtutis æmulus, spem eius sanandi certissimam sustineret²³).

Heller ikke i senere udenlandsk historieskrivning findes noget spor af påvirkning fra Botero. Den ansete franske historiker Jacques-Augu-

²¹) Dvs. til helvede, hvor også Peder Oxe var havnet, som det fremgår s. 46. – Henvisningen til Hövel skyldes H. D. Lind (236).

²²) Meier (Meigerius) havde kendt Frederik 2 personlig (I: 135–36, jfr. Vorrede blad α 6^{r-v}) og dedicerede Christian 4 den 1. del af sit værk (1599).

²³) Hermann Hamelmann (som døde juni 1595, og hvis fortale er dateret 25. april 1595) gentager denne karakteristik (442) idet han ordret citerer Lindembrog – dog uden forfatterangivelse, han henviser til »Die Lateinische Historia der Könige zu Dennemarck«. Kun med et par ubetydelige sproglige ændringer går Lindembrogs ord tillige igen i et (panegyrisk) øvelsesarbejde af en Rostock-student, *Joannes Stalmeisterus*: De vita, et rebus feliciter gestis ... Dn. Friderici II. ... Oratio ... publicè recitata (Rostochi [1622]) E3^r. – Hamelmann citerer yderligere en rosende karakteristik fremsat af *Reusnerus*; denne er det ikke lykkedes mig at verificere. – Når Holberg (517) skriver at »Kort for *Friderici* 2. Død ophører Hamelmans Oldenborgske Krønike, som jeg ofte i dette Verk har *citered*«, er det altså en unøjagtighed.

ste de Thou (død 1617) fremhævede tværtimod Frederiks fine karakter og sunde dømmekraft (174: »princeps magni animi ac sinceri iudicii«), og kongens gode egenskaber roses uforbeholdent i en række fremmede skildringer af hans historie: således i et anonymt tysk værk fra 1685 om de danske konger (754–57), hos A. H. Lackmann (697), J. B. des Roches (421–22), Mallet (70–71), Crichton & Wheaton (32), A. Geffroy (211) og H. Döring (310). S. A. Dunham finder vel nogen brist hos kongen (138): »His greatest defect was his religious intolerance«, og M. J. B. Eyriès (249–50) sætter spørgsmålstegn ved rimeligheden af de Thous ovenfor citerede skudsmål²⁴). Men Mallet polemiserer direkte mod »les bruits calomnieux dont sa mémoire a été chargée par des auteurs sans doute trop animés de l'esprit de parti« (75, med henvisning til Botero i note a), og Döring understreger, vel med tanke på det samme, at »Nie aber überschritt er die ihm angeborene Mässigkeit in allen Lebensgenüssen«. Først efter midten af 1800tallet finder man hos udenlandske forfattere tilslutning til den opfattelse at Frederik 2 var drikfældig, men da øjensynlig med danske skribenter som kilde.

Indtil c. 1750 havde danske skribenter dog oftest undladt at berøre spørgsmålet. Det gælder Lyschander (688–693), Niels Heldvad 1624 (I: 102–103, II: 233) og 1634 (310^v–314^r), Pontanus²⁵) – der kender og citerer de Thous karakteristik! (75) – og Holberg (403–517). Enkelte andre havde rørt ved problemet, men kun for at tage til genmæle. Vi har her allerede nævnt Resens fortale til Frederik 2.s krønike (1680). Også i selve krøniken afviser forfatteren²⁶) indigneret beskyldningen for drikfældighed (356–357):

Leffde som en Konge, oc døde som en Christen, icke som nogen u-forskammet oc u-sandfærdeligen haffver skreffvet det hand ved Drick oc anden Ofverflø-dighed skulde selff sig denne Siugdøm hafve forarsaget ... Oc som det en

²⁴) Eyriès begrundet sin skepsis således: »Ne pourrait-on pas, sans être taxé de sévérité, trouver au moins bizarre la devise de ce prince: *Dieu seul est mon espoir et Vildbrat est fidèle*, quand on sait que ce Vildbrat était le chien favori du monarque?« – hans skøn hviler altså på en misforståelse, se A. Karker: Tro er vildbrad, i Danica. Festskrift til Aage Hansen (Århus 1964) 37–44.

²⁵) Krysings her anvendte udgave (1735) af Pontanus' Frederik 2.s historie nævnes af H. F. Rørdam: Historiske Samlinger og Studier III (Kjøbenhavn 1898) 469 og H. Ehrenchron-Müller: Forfatterlexikon VI (Kjøbenhavn 1929) 315. Men underligt nok ser det ud til at Ellen Jørgensen end ikke har været opmærksom på at Pontanus var nået så vidt i sin Danmarkshistorie: hun taler kun om »de fire oldenborgske Kongers Historie« (158), også i Dansk biografisk Leksikon XVIII (1940) 449 – skønt Frederik 2.s historie blev trykt hos *Westphalen: Monumenta inedita rerum Germanicarum II* (Lipsiæ 1740) 1192–1230, hvortil Ellen Jørgensen selv henviser. – Endvidere findes Pontanus' Frederik 2 separat, men uden forfatterangivelse i hdskr. *Ledreborg 105 4°* og *Kall 79 fol.*; det sidste indeholder 2 afskrifter: citatet af de Thou læses blad 23^v, henh. 44^r. Gigas (60) har ikke været klar over at forfatteren af Kall 79 er Pontanus.

²⁶) Værket er et kompilationsarbejde (Resen a2^r: »oc gick jeg disse tre *Codices* igien-nem oc af dem samlede denne nu Tryckte Krønike«), men størstedelen deraf er sandsynligvis forfattet af Lyschander (død 1624), jf. H. F. Rørdam: Klavs Christoffersen Lyskanders Levned (Kjøbenhavn 1868) 103 med note 2, Carl S. Petersen: Litt.hist. (408) og samme i Dansk biogr. Leks. XV (1938) 36. En kompilation på

Herre oc Første egnede oc burde, forholdt sig imod alle fremmede Herrers oc Førsters Gesandter, undfangede oc tracterede en hver effter sin Stand oc Leylighed, holdt dog der inden sin Kongelig Majestæts høye Act oc Reputatz oc den u-skattelige Helbredis Clenodie udi Anseelse, saa mand aldrig ved Hans Kongl. Majest. hafver funden nogen Svaghed effter sin Lystighed . . . viste derforuden at tvinge sine Affecter saa hand førde i alle Maader et kysk, Christeligt oc gudeligt Lefnet.

Tilsvarende ytringer findes i en anonym håndskreven fremstilling af Frederik 2.s historie (GkS 2571 4°, jf. Gigas 60) som har tilhørt Jørgen Seefeld²⁷); her læses (371^v–372^r):

døde Christeligenn, och iche som ehnn part wille sige, at hannd schulle were døed aff druchenschab . . . Regerede sinne Riger lannde och wndersaatter (Saauelsom sinne eigne *Affecter* och wellyst) well.

Og i sit lobhudlende mindeskrift fra enevældens unge dage (1693) skriver Johannes Lauerentzen (121):

Es sagt darumb auch *Dr. Selneccerus*, in Erinnerung vom Christlichen Abschiede dieses Königs, gantz recht und wol: Wenn *Fridericcus II.* Der hochlöbliche König in Dänemarken eine gemeine oder seine eigene Beschwerung, Noth und Anliegen gehabt, so hat er seinen Unmuth nicht mit Trinken gestillet, sondern ist zu der Heiligen Bibel kommen [osv.].

– hvilket Selneccer ganske vist havde sagt (109^r), men Lauerentzen opnår en særegen virkning ved at fortie hvad Selneccer i øvrigt sagde om kongens forhold til de våde varer (citeret side 260), en udtalelse som også alarmerede Andreas Hojer (302, note x):

grundlag af de samme tre håndskrifter (der tilhørte universitetsbiblioteket) havde professor Peder Spormand (død 1661) påbegyndt, og 9–10 ark deraf var trykt 1658, da krigen standsede arbejdet: Resen a^{2r}, jf. citat af *Peder Syv* i *Suhms Nye Samlinger til den danske Historie III* (Kjøbenhavn 1794) 79: »Siden har D. Ped. Resen af dette og anden Mss ladet udgaae Frid. II. Krønike, hvori han følger næsten disse 10 Ark, men undertiden sætter danske Ord for de mange fremmede, som her findes.« Spormands tryk er nu forsvundet. – Resen omtaler tillige (a^{2r}) en utrykt Frederik 2.s historie på tysk af fhv. kancellisekretær *Nicolaus Engelbret*; denne har jeg ikke kunnet verificere. Derimod findes 3 eksemplarer af en fremstilling skrevet på latin før 1707 af sognepræst, magister *Christen Nielsen Aarsleb*: hdskr. Thott 1607 4°, NkS 608 fol. og NkS 961 4°, hvoraf det sidste vistnok er autograf (Gigas 60); dette arbejde indeholder intet af interesse for vort emne. Det samme gælder følgende trykte værker, hvis korte omtale af Frederik 2 er stereotypet rosende: [*Anonym*:] *Chronica. Das ist Beschreibung aller Könige in Dennemarcken* (Magdeburgk 1597). *Jens Søffrensøn Nør-Nissom: En Kort Dansk Krønike* (Kjøbenhaffn [1645]). *Alb. Haelwegh: Regum Daniae Icones Accuratè expressæ* (Hafniae [1646]). *Michel Pederssøn Escholt: Stephanologia Danica*. Det er: En kort Fortegnelse, paa huad Loff oc Lycke, den ældgamle Danske Krone, er antagen oc baaren med (Christiania 1648). *Peder Christensøn Marebeck: Theatrum Regum Danorum*. Det er: Danske Kongers Speyl oc Skue-spil (Kjøbenh. 1661). *Hans Jacobsøn Spielderup: Danmarekis Kongers Rijm-Stock* (Kjøbenhavn 1676). [*Anonym*:] *Danske Kongers Levnetsbeskrivelser*. 3. Oplag (Kjøbenhavn 1816).

²⁷) Fremstillingen er næppe affattet af Jørgen Seefeld (død 1662), jf. Werlauff i *Nyt historisk Tidsskrift VI* (Kjøbenhavn 1856) 245, note 81, og C. O. Bøggild-Andersen i *Da. biogr. Leks. XXI* (1941) 531. Rørdam (se note 26) taler om at »et Hdskr. af Værket, som har tilhørt Jørgen Seefeld og er forsynet med enkelte Randbemærkninger af denne . . . indeholder allerede væsentlig det samme som den trykte Udgave«, men forholdet mellem dette håndskrift og Resens publikation er uden tvivl langt mindre intimt end Rørdams udtryk lader formode.

Dass er sich oft mit seinen Bedienten auch mit dem Truncke nach damahliger *Mode* erlustiget, führet *Sellnec.* . . . an, mit solchen Redens-Arten, dass man wohl siehet, dass die *Manier* von grossen Herrn zu schreiben seit 120. Jahren sich sehr geändert habe.

Just denne bestyrtelse over de fremfarne tiders frimodighed ligger jo også til grund for Pontoppidans formodning vedrørende Vedel (ovenfor s. 253). Nyerup indså dette (75):

Pontoppidan synes ikke at have betænkt, at i de Tidens Bøger og Skrifter hersker en vis mandig, frimodig og oprigtig Tone, hvor der tales om eller til høje Personer, der meget stikker af mod vort Seculi qvindagtige, flau, krybende og slaviske Sprog.

Allerede tyve år tidligere havde dog J. H. Schlegel taget bladet fra munden, tilmed i et værk som var dediceret kong Christian 7, og som blev oversat til fransk (282):

Die Gefälligkeit gegen seine Gäste, und die Fröhlichkeit, die sich an seiner Tafel ausbreitete, war Ursache, dass er zuweilen die Mässigkeit im Trinken aus der Acht liess. Aufrichtige Männer, die er selbst seiner Vertraulichkeit gewürdigt, urtheilen, dass ohne diesen Fehler . . . Dänemark sich länger dieses vortreflichen Königs erfreuet haben würde.

En så afdæmpet kommentar som denne blev endog sjælden i den følgende tid. Få lod sig nøje med at skildre Frederik 2 som »den gemytlige Drikkebroder«²⁸), det blev sædvane at gå ud fra at kongens stærke levestis havde nedbrudt hans helbred, navnlig – som også Vedel mente – at umådeholdent forbrug af alkohol havde lagt ham i graven før tiden. Allerede 1776 kunne P. F. Suhm i en skolebog lakonisk skrive at det gik »meget lystigt til ved hans Hof, helst med Drik, hvorved han ogsaa forkortede sit Liv« (373). Denne dom går igen og igen indtil nutiden, i det sidste hundrede år også hos udenlandske skribenter, således fx R. N. Bain: »there can be but little doubt that his love of wine accelerated his end« (85)²⁹). Enkelte krydrer karakteristikken ved deres meddigtende fantasi, som Cedergreen Bech, der om den 25årige Frederik 2 skriver: »Endnu havde hans flittige besøg ved drikkebordet ikke afsat forfaldsmærker i hans smukke ansigtstræk, kun forlenet dem med en forsoren og afvæbnende kynisme« (324). Rent ud uvederhæftig er dog kun Oettinger, der bl. a. taler om kongeparrets »ziemlich glückliche

²⁸) P. Colding 1935 (236), Lignende hos L. A. Gebhardi (57, note *), L. J. Flamand (134), Møllerup 1891 (290), Arup (593), Hans Bølling (12) og Ingvar Andersson i Svensk uppslagsbok, 2. uppl. X (Malmö 1949) 477.

²⁹) Tilsvarende hos G. L. Baden 1797 (248), 1809 (108) og 1830 (420), P. A. Munch (239), Werlauff (72–73), Hammerich (166), E. M. Oettinger (269), Barfod 1869 (69) og 1891 (573), Bache (439), P. C. Sinding (268), Allen (361–362), Troels-Lund 1891 (45) og Dagl. Liv (158), Tang (271), H. E. Friis (134), Joh. Ottosen (224), Schäfer (248), Møllerup 1906 (283), Fabricius (214), Hans Lund (50, 87), Colding 1944 (258–260), Danstrup (191), Vilh. la Cour (II: 8), Palle Lauring (150–151) og Cedergreen Bech (510–511). Desuden C. F. Bricka: Kong Frederik den Andens Ungdomskjærlighed (Kjøbenhavn 1873) 150.

Ehe, die nur dann und wann durche brutale Launen des Gemahls, der sich bald nach seiner Heirath dem Trunke hingab, getrübt ward« (257)³⁰). Bortset fra at J. H. Trützchler Hanck uden nærmere begrundelse vægrede sig ved at »underskrive Suhms strænge Dom over denne Konges Diæt« (9–10) har kun Arup taget afstand fra at det skulle være drikfældighed som voldte Frederik 2.s død (citeret s. 252–253).

Den traditionelle dom synes velfunderet. At samtiden hæftede sig så stærkt ved kongens drikkevaner siger i sig selv ikke lidt. Daglig indtog man, som bekendt, i alle samfundslag en efter vore begreber formidabel mængde alkohol. Af dokumentationen hos Troels-Lund må særlig fremhæves den yngre Cornelius Hamsforts krasse skildring af danskerne, navnlig adelens, opfattelse af »en ærlig rus«: Bliver nogen drukket fra sans og samling, vækker det kun jubel; den som drikker sig fuld er et rigtigt mandfolk, den som afskyr drikkeriet er til almindelig spot og regnes for fej og uduelig³¹). Hermed stemmer også de råd vedrørende omgang med alkohol som Henrik Ranzau gav sine sønner, og det var blot et skrabud for en kristelig konvention når han til slut advarede mod at drikke sig fuld (Troels-Lund: *Dagl. Liv* 166–167). Også præster drak uhæmmet (ibid. 160–161), men der var antagelig flere undtagelser fra reglen i denne stand end i andre samfundsgrupper. I hvert fald er det tydeligt at alvoren hos Vedel og Knoff er dyb og ægte. Det kan derfor ikke betvivles at Frederik 2 virkelig var »en vældig dryckeskämpe«, som Ingvar Andersson siger (se note 28). Men fra at konstatere dette og til at hævde at kongen var drunker og døde af alkoholforgiftning – som Vedel bekymret formoder og som den forudindtagne Botero rent ud påstår – er der et betydeligt spring. Vi må derfor sammenholde nekrologernes ytringer med andre samtidige vidnesbyrd.

Ofte citeret er optakten til folkevisen om felttoget mod Ditmarsken 1559³²):

Koning Frederich hand sider paa Koldinghus,
med rider och suenne dricher hand gaat rus.

Det samme gælder nogle linjer af Oluf Pedersen Kongsteds mindededigt fra 1589 (G2r):

Hand holt *Collatz* med Adelen sin,
Oc gjorde den lystig oc glader:
Hand drack met dennem den sødste Vin,
Som Landzens Herre oc Fader

³⁰) Sml. *L. Daae* om »dette løgnagtige Verk« i [Norsk] *Historisk Tidsskrift* II (Kristiania 1872) 88, note 2.

³¹) *Scriptores rerum Danicarum* III (Hafniæ 1774) 286: Et cum semiamens, vel potius demens, in stratum collocatur, tum ingens triumphus excitatur, tum risus atque cachinnus exoritur. Atque huic studio *Nobilitas* maximam præ cæteris operam navat, immemor Reipublicæ tutelæ. Nemo etiam habetur bellicosus, nisi fiat & ebriosus; qui enim a Lixeo abhorret, omnibus ludibrio est, atque imbellis, inglorius, omnique officio indignus censetur.

³²) *Danmarks gamle Folkeviser* III (Kjöbenhavn 1862) 676.

– men selv bortset fra at man gerne har glemt at citere den følgende linje: »Dog alting her i Gudfrygtighed«, kan disse poetiske steder ikke godt tjene som vidnesbyrd om drikfældighed. For øvrigt skriver Kongsted nogle sider forinden om Frederiks forhold til præsterne (F^v):

Men de som mod deris Embed oc Ord,
Her leffde, som Tradzig oc stolte,
Der stedse kanden vild haffue paa Bord,
Som slømmer oc druckenbolte,
Tilsagde hand straff i Danmarck her,
Retuiselig det monne handle:
Thi det anstod deris Kald fornær
At de skuld *Habitum* vandle.

Men der er andre, mere påtagelige kilder. Allerede i årene umiddelbart før Frederik 2 tiltrådte regeringen finder vi tegn til at han befandt sig vel i et muntert lag. Således skrev Lave Ulfstand i oktober 1554 til Mogens Gyldenstjerne³³):

Oc maa y vide, ieg hagde vtj tisse dage hoss mig vtj ij natther retthelig glade giester, som war hertug Fredrick oc hans naadis hoffgesindt, oc wy drack ther alle gode venners skaall.

Hertug Hans den ældre savnede i maj 1558 Frederiks bistand til at tømme kælderen³⁴):

Es eyst meych alheyr eyn grosser schaden weyder varren, das mych der weyn vndt beyr eym keller vorsauert, vndt kan nemandes kreygen, der da drynken wyl. Wen du kommen woltest vndt mych aus disser not errette, hette eych tych eyn der varheyt herezlich gerne.

Og på vej til Frederiks kroning i august 1559 skrev kurfyrst August af Sachsen spøgende til sin unge svoger at han krævede »ein frei sicher Geleit für gute Räusche und Trinke«, ellers ville han vende om (Weber 205). Det har utvivlsomt været på sin plads at biskop Niels Palladius, der kronede kongen, i sin tale formanede kroningsgæsterne til at vare sig for drukkenskab³⁵).

I den første halve snes år af sin regering havde Frederik ret dårligt ry på sig i udlandet, og vi hører om flere pinlige episoder hjemme. I april 1561 skriver Nicholas Throckmorton fra Paris til dronning Elizabeth af England at Mary Stuart ikke vil ægte kongen af Danmark, som af mange anses for en udsvævende og ryggesløs fyrste (Regesta nr. 4130). I november samme år udtaler en engelsk agent at Frederik 2 i »insolency and monstrous manners« overgår alle sine forgængere (Re-

³³) Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre udgivne ved E. Marquard, I (København 1929) 268.

³⁴) Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv IV (Kjöbenhavn 1866–70), Tillæg s. 40.

³⁵) *Rasmus Hansøn: Reravius: Her Frederichs den Andens ... Oc Frue Sophiæ ... Beggis deris Kronings oc Brøllups Historie ... paa Danske Rim bescreffuet* (Kjöbhavn 1576) D^v–D4^r.

gesta nr. 4280), hvilket uden tvivl er en overdrivelse af den ikke uvildige englænder – som fremhævet af både Schäfer (11) og Colding 1935 (233), i modsætning til Arup (558) – men under syvårskrigen gik der i 1564–65 vedholdende rygter i Europa om at den misfornøjede danske adel påtænkte at afsætte den umodne unge konge (Regesta nr. 4752, 4766, 4770, 4813, 4845, 4903, 4943), rygter som endog nåede at forurolige det sachsiske hof (Weber 411). For vort emne er det væsentligt at det i sommeren 1565 forlød om Frederik selv at »er spürt auch die Untreue ... will jeweil die Gedanken mit Trinken und Jagen vertreiben«³⁶). Det var på omtrent samme tid at den ulykke indtraf som Vedel fortæller om (C3v): kongen var

i stor Liffs fare... vnder Amager Bro, der salig oc Velbyrdig Mand Jørgen Brade ocsaa falt vd i Vandet, der hand vilde hiulpet hans N. op, oc bleff selff der offuer ilde faren, oc døde der effter nogle faa dage.

Episoden er siden ofte blevet refereret efter Vedel³⁷), men stilles i et noget andet lys ved en samtidig kalendernotits (under 21. juni) hvoraf det fremgår at Jørgen Brahe i beruselse faldt over bord fra et skib:

1565. Georgius Brade... Haphniæ extinctus est, postquam e nauī bene potus decidisset

– og, som Henry Bruun siger: »helt umuligt er det ikke, at begge Versioner lader sig forene«³⁸). Det var i så fald ikke første gang kong Frederik havde været ude for et uheld af denne art. I 1560, fortæller Cornelius Hamsfort, da kongen i beruset tilstand red over slotsbroen i Nyborg, styrtede hans hest i voldgraven, og han selv blev kun med nød og næppe trukket af hesten (714):

rex ad commessionem a nobilitate uocatus est in oppido, cumque peteret regiam ebrius, teneretque arcis pontem, equus de ponte præcipitatur, sed ipse magno cum periculo a satellite equo excussus est.

Ved sin søsters bryllup i Celle to år senere kom kongen ved drikkebordet i skænderi med hertug Johann Albert af Mecklenburg, og havde de tilstedeværende ikke lagt sig imellem, var det kommet til regulært slagsmål; hertugen nåede dog at få en lussing som han siden ikke glemte (Hamsfort 717):

³⁶) *Johannes Voigt* i *Allgemeine Zeitschrift für Geschichte*, hrsg. W. Adolf Schmidt, VI (Berlin 1847) 240.

³⁷) Således Lauerentzen (122), Holberg (510), Frydensberg (296), Schlegel (285). Forfatteren af en populær Vedel-biografi mener endog at turde sige at Jørgen Brahe havde været »i Følge med Kongen paa Harejagt paa Amager«: *M. E. M.* i *Nordslesvigske Søndagsblad*, Folkelig Del. 8. Aargang (Flensborg 1886) 317.

³⁸) *M. Morten Pedersens* historiske Kalenderantegnelser ved H. F. Rørdam i *Ny kirkehistoriske Samlinger III* (Kjøbenhavn 1864–66) 495. Wegener, som kendte denne kilde, udtrykker sig yderst diplomatisk: »Det hendte sig ... at Kong Frederik den Anden ved Uforsigtighed eller paa anden Maade styrtede ned i Canalen under Amagerbro« (35 med note 9). *Henry Bruun* i *Da. biogr. Leks.* III (1934) 566, jf. H. D. Lind (276).

inter pocula lis exarsit inter regem et Megalburgensem principem, quæ ad manus venisset, nisi a proceribus et ijs, qui sunt a consilijs, dirempta fuisset. Megalburgensis tamen colaphum accepit, quod postea multorum malorum fax extitit³⁹).

Det var vel slige intermezzi som foranledigede den strenge og fromme enkedronning til at advare sin søn mod drukkenskab. I september 1563 skrev Dorothea til Frederik⁴⁰):

Vnnd wir bitten E. L. muterlich vnd zum vleisigsten, die wollen sich von vbermesigen trincken, daraus all andere erschröckliche sunden herfliessenn, enthalten.

Disse episoder og kommentarer tegner dog et for ensidigt billede af kongen. Andetsteds træder hans åbne, elskværdige charme frem, således med fortrolige træk i en beretning som Gustav Vasas »högste sekrete råd«, hr. Sten Abrahamsson Leijonhufvud, har efterladt sig om en audiens hos Frederik 2 i januar 1562:

Tha svarede han, fick meg ved ermen: »Min gode her Sten, opa min side skall thet eke mangle. Kunne vi ecke finne opa en annen handell, som rickernne kunne tiennglig vara?«⁴¹).

Og i Niels Hvids ligprædiken i Lund 5. juni 1588 hedder det (9^v) at kongen var

Comis: det er: beleffuen i sin ord och thale, baade hos fattige och Rige huor hand kom, och huoss huem hans Naade wille omgaass, och thenne gaffue haffde hand, at i sin lystighed, wille hand icke gierne høre fortalelse, besönderlige om gott folck, Wred hoffuedet strax fra thennö, som ther haffde lyst till, fick en andenn snack, som kunde forsage baguaskelse.

At Frederik også kunne bære en rus ser vi af et brev som Oluf Mouritsen Krognos i juni 1571 skrev til Birgitte Gjøe. Oluf Mouritsen søgte at udfritte kongen om hans misfornøjelse med Birgitte Gjøes holdning ved hendes fratrædelse af Ring kloster⁴²):

menn iegh førde ethers naaffn well paa talle, der iegh waar paa Frederickesborre, och daa atth haade hoffth, atth hanns naade schulld nogith laadeth siigh merck om ether, deth førde iegh wdj talle bode wdj fulldschab och eruhed, men som gud [o: sågu] hanns naade icke neffnde elther (!) tenckthe ethers naffnn wdj nogenn maade, menns att iegh waar der.

³⁹) Som det fremgår af teksten faldt der kun ét slag. Episoden skildres altså urigtigt af Troels-Lund: *Dagl. Liv.* (158: »faa skilt de kæmpende ad«, 170: »og derpaa brødes med ham«), Møllerup 1906 (248: »kom ... i Haandgemæng«) og Colding 1944 (259: »havde ... været i regulært Haandgemæng«).

⁴⁰) Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv I (Kjöbenhavn 1852-55) 154. En mindre direkte advarsel findes i et brev af maj 1566, *ibid.* s. 205.

⁴¹) [Svensk] *Historisk tidskrift* 27 (Stockholm 1907) 102-105; citatet s. 104-105. Jf. fra *Peder Palladius' Visitatsbog*: »vil i snakke eller tale nogit, da tager huerandre uid ermet och gaar uden kirkegaarden ... attj icke tør vanbruge denne sted«, *Danske Skrifter*, udg. Lis Jacobsen, V (Kjöbenhavn 1925-26) 40.

⁴²) Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjøe, udg. G. L. Wad, I (Kjöbenhavn 1893) 133.

Med denne beherskelse var Frederik dog stadig glad for at drikke og kunne i private breve slutte af med en karakteristisk hilsen som »Jeg drichker eder et stur glas met wijn til och er alle ehrlijch Dansche och schwensche mendss schol«⁴³). I 1575, da kurfyrstinde Anna af Sachsen tog ham i akvavitkur under en langvarig febersygdom, holdt han måde med vinen, men søsteren så sig nødsaget til at advare ham mod at erstatte vinen med samme kvantum akvavit (Weber 436). Vinen var Frederik også mere fortrolig med, ja blev vistnok connaisseur (Kanc. Brevb. 16. nov. 1583), og en østrigsk adelsmand, Christoffer von Teuffelt (hos Schäfer 10: Christoph von Tauffeld), kunne over for Sivert Grubbe prale af at han i 1587, under et besøg på Skanderborg, havde lært af kong Frederik personlig hvordan man drikker vin – hvilket han demonstrerede ved et selskab hvor »der blev drukket tæt, og Christoffer von Teuffelt overgik alle« (Grubbe 380).

Men fra Frederiks modnere år, efter afslutningen af syvårskrigen, hører vi ikke mere om ubesindigheder og ulykker voldt ved beruselse. Mens Christian 4 ikke sjældent måtte bæres døddrukken fra bordet (Troels-Lund 1891: 44), vides noget sådant ikke om faderen. I 1577, da digteren Erasmus Lætus skriver om festlighederne ved Christian 4.s dåb, fremhæver han at kong Frederik ofte holder sig ædru under et gilde hvor andre bliver berusede, og hvis kongen endelig overskrider mådeholdets grænse, gør han det ikke af egen tilbøjelighed, men for at føje sine gæster (673)⁴⁴):

Nam quod ad ipsum Regem attinet, etsi pro patriæ ac regnorum more largè præbeat, quod potent, alijs: ipse tamen hac plerumque moderatione bibit, vt nullam planè ex potatione deformitatem vel probare, vel consecari velle videatur. Inebriantur sæpe alij sobrio illo: at si quando mensuram fortasse accidat ex aliqua occasione transgredi, aliorum profectò voluntatibus consulitur, non voluptati propriæ obtemperatur.

Hermed stemmer også traditionen om Frederik 2.s mærkelige fornyelse af omgangsformen ved taflet. Efter den ældste dansksprogede kilde citerer vi (Holberg 510):

Hans Sædvane var at sige efter Maaltid: Kongen er ikke hiemme, hvilket var et Tegn, at *Ministrene* og Hoff-Tienerne maatte slaae sig løs saa meget som de vilde: Men, saa snart som han sagde: Kongen er kommen hiem igien, blev allting stille.

Tolerancen over for alkohol er som bekendt mere individuel end moderne promilleberegnerne vil vide af. Både Lætus' høflige karakteristik og anekdoten⁴⁵) tyder på at Frederik 2 kunne tåle ikke så lidt. Her er

⁴³) Brev af 7. maj 1571 til Carl de Mornaij i Stockholms Magazin, utg. Magnus Swederus, III (Stockholm etc. 1781) 69. Tilsvarende fra okt. 1580: Regesta nr. 7592.

⁴⁴) Henvisningen til dette sted skyldes Werlauff (73, note 3).

⁴⁵) Ingen fremstilling nævner anekdotens kilde. Den ældste gengivelse har jeg fundet i det førnævnte anonyme tyske værk fra 1685: Der Königen Leben etc. (757:

det værd at minde om en passus i det allerede citerede afsnit af Knoffs ligprædiken (E4^v):

Vnd ob er wol, wan er durch solche gelegenheit an den trunck gerhaten, denselbigen ohne alle bitterkeit oder verletzung einiger Menschen, mit gar bescheidener fröligkeit allezeit volendet, vnd sich darauff zu ruhe begeben: So können wir (osv.).

Det samme bevidnes, som nævnt, af forfatteren til Resens krønike (ovenfor s. 263). Hertil slutter sig endelig den skildring som Niels Hvid gav af kongen i sin ligprædiken (9^v–10^r):

Icke pleyede heller hans Maiestadt, at sette allting till rette i gledskaff, men loed allting were gott, saa lenge som thz stod paa. Thet er icke huer mands gaffue, at holde siig from i gledskaff. *Alexander Magnus* i gestebud icke kunde bere offuer met sitt Raad och hoffsinder, men bleff wredh och forhastede siig, som paa kiende, ther hand slog *Clitum* och hans tro mennd ihiell, huilcket hand noch fortrød, ther hand bleff edrug om morgenen. Thenne kongelig Beleffuenhed och thz guode hierte emod sine egne Landzsaatter och fremmede gaff hans Maiestet stort Naffn i alle Lande, och Mangen ther for fortycker hans død.

Var Frederik 2 drikfældig? En uhildet prøvelse af de citerede kildesteder må føre til at vi ikke tør svare ja. Vi finder talrige vidnesbyrd om at Frederik var »en vældig dryckeskæmpe« og nægter ikke at han undertiden – og værst i sin ungdom – »im trincken sein excess gethan«. Men vi vover ikke springet til den påstand at han var en dranker, at han forkortede sine dage ved drikkeri.

3.

Om årsagen til Frederik 2.s død haves ingen anden samtidig udtalelse end Vedels (citeret s. 252). Dødsfaldet kom uventet, efter en måneds sygeleje. Indtil sit 53. år havde kongen været sund og rask. Det bevidnes ikke blot af Vedel, men også af Knoff (G4^v: »allezeit ein gesunder, frischer und starcker Herr gewesen«), Anders Lauridsen (G^v: »Ea corporis temperatio, & valetudo Regi Friderico fuit ... quæ rariùs morbis tentaretur«) og forfatteren af Resens krønike (357):

Men hvad Tjden oc Venner kunde forsincke, var hand om Morgenen, om Sommeren meenligen oppe naar Klocken var tre, fire, &c. paa Jacten, oc med

»weil der König hinweg ist«). Traditionen omtales ikke hos Resen, og før Holberg nævnes den kun af Hojer (302). Efter Holberg er traditionen abundant: Frydensberg (292), Gebhardi (57), Baden 1809 (110), Trützbler Hanek (10), Flamand (134), Hammerich (163), Oettinger (265–266, med den karakteristiske tilføjelse: »wenn er nüchtern war«), Barfod 1869 (69) og 1891 (572–573), Troels-Lund 1891 (44), Tang (170), H. E. Friis (96), Schäfer (10), Bain (85), Fabricius (151), Ceder-green Bech (492). Desuden *Jens Möller* i *Det kgl. danske Videnskabernes Selskabs filosofiske og historiske Afhandlinger II* (Kjøbenhavn 1824) 320, og *P. V. Jacobsen* i *Historisk Tidsskrift V* (Kjøbenhavn 1844) 442.

sin store Lyst øffvede oc rørde Legemet, toeg til Tacke med kold Köcken, Fleske-Skincken, Rubrød oc Dansk Øll, til Tjden kallede hannem hiem igien tilbage.

Dette svarer ganske til hvad Lætus skrev i 1577, i umiddelbar fortsættelse af det tidligere citerede (673):

Summo mane surgere, quod mehercle in hoc Rege laudibus ante omnia vehendum est... sæpe in vesperum omnem vitare cibum: potum nusquam poscere, venationibus interdum aut longissimis itineribus exerceri: inde cænare largiter, probeque indormire.

Lad nu velviljen i de to sidste skildringer være noget vidtdreven: der kan dog ikke være tvivl om at den jagtglade Frederik 2 havde et robust helbred.

Vi kender da også kun til nogle få sygdomstilfælde forud for det som medførte døden: i juni 1559 en feber, i november 1570 en katar (Lübbers 651), begge formentlig ordinære akutte lidelser. En febersygdom i 1575 – vist den samme som kurfyrstinde Anna ville kurere med akvavit (s. 269) – var derimod langvarig. Vi kan følge dens forløb dels gennem indberetninger fra den franske gesandt, Charles Dançay, dels gennem breve som dronning Sofie skrev til sin far, hertug Ulrich af Mecklenburg, mens hun fulgte kongen på hans sædvanlige rejser gennem riget⁴⁶). Sygdommen havde et intermitterende forløb, og patienten mobiliserede stor modstandskraft:

er helt sich stercker, als er ist. Wen seine goden dage sein, so rit er vnd gett gelick wol aus, das ich mich befruchte, das im mochte schedlich sein,

skrev Sofie (nr. 6). Anfaldene var begyndt i august, i december indtrådte gradvis bedring, men endnu i slutningen af januar 1576 var patienten ikke helt restitueret. Samtiden diagnosticerede sygdommen som fjerdedagsfeber, malaria quartana (Dançay 109: »une fièvre quarte«). Det er utvivlsomt denne sygdom kongen selv refererede til på sit dødsleje (Knoff I3v):

In meinem Quartanfiebers zu Friederichsburgk, da ich einmal in meiner Schlafkammer allein war, kam mich ein omacht an, das ich zur Erden sanck, vnd fast todt war⁴⁷).

I 1583 havde kongen igen et feberanfald som han selv opfattede som malaria: »ieg hadde den kollesue [ø: kolde syge]« skrev han i sin kalender under 19. oktober, men vender ikke senere tilbage til emnet;

⁴⁶) Correspondance de Charles Dantzai ... Dépêches de l'année 1575, i Handlingar rörande Skandinaviens Historia XI (Stockholm 1824) 109, 115, 117, 119. – Nogle Breve fra Frederik II's Dronning Sofie ... Meddelte af J. A. Fridericia, i Personalhistorisk Tidsskrift, 3. Række I (Kjøbenhavn & Christiania 1892) nr. 6, 7, 8, 9, jf. Kanc. Brevb. 1575-76.

⁴⁷) Anders Lauridsen fortæller det samme (H^v), men husker formentlig fejl når han henfører episoden til 1576. Kongen var på Frederiksborg fra 16. aug. til 6. sept. og fra 16. sept. til 30. okt. 1575 (Kanc. Brevb., jf. Sofies ovenfor citerede brev, som er dateret Frederiksborg 9. okt. 1575). Vedel udtrykker sig vagere (D2^v): sagde H. N. Ieg er oc falden en gang paa Friederichsburg vdi Amectighed.

29. oktober var han igen på rejse. En anden sygdom noterede kongen under 6. feb. 1583, men fire dage efter var han vært ved et adeligt bryllup⁴⁸).

Hovedkilden til vor viden om Frederik 2.s sidste sygdom er Knoffs ligprædiken, eftersom Knoff var til stede ved kongens dødsleje. På visse punkter kan vi supplere Knoffs beretning efter andre kilder, navnlig Anders Lauridsen, Vedel og Resen.

Kongen var begyndt at føle sig sløj i sommeren 1586; kort efter hans død skrev dronning Sofie til sin far (citeret efter Werlauff 80):

ehr ist nicht wol tzufriden gewesen disen gantzen Wintter, auch nicht eher soder [?] das er von Luneburck⁴⁹) kam, das werden sich E. G. wol tzu erinnern wissen wie vbel er da aus sach: die Farfe hatte er bis nu behaltten, wiewol er nich wolde das er schwach wahr.

1584–86 indtraf en række dødsfald i kongens slægt – i oktober 1586 to med 14 dages mellemrum, hvilket efter Vedel (C4^v)

haffuer vel været seltsom hoss mange Forstandige Folck, oc giffuen atskillige betenckend, at det syntis nu i disse Aar at være falden paa H. N. Slect oc Herrestamme.

Vel som følge af sin svækkelse var Frederik i forvejen bekymret (Lauridsen G^v):

Tunc enim quædam naturalium imbecillitas animaduersa, quam paulatim auxere graues & molestæ cogitationes, de tristi atq; deformi statu orbis Christiani.

Dødsfaldene i slægten tog nu en overgang modet helt fra ham, sygdommen forværredes og nåede sin foreløbige kulmination i sommeren 1587 (Knoff G4^v):

Solches ist vnserm seligen König vnd Herrn sehr zu gemüt gegangen, hat auch oft gesagt: Die vornhemsten meiner Blutsverwandten seind fast alle dahin, die ordnung ist an mir, ich mag mich zu der Reise fertig machen. Es ist allen bekandt, das er sonst allezeit ein gesunder, frischer vnd starcker Herr gewesen, Aber nach derselbigen zeit hat er an Leibes gesundheit vnd kräfte abgenommen, vnd viel anstöss auff einander, Insonderheit aber im vergangenen Sommer, vnd darnach einen hefftigen anstoss von einem schweren Catarrho vñ trangen Husten bekommen, der jhn sehr matt vnd schwach gemacht. Es seind aber alle diese anstöss wol fürüber gangen, also das er diesen Winter, wiewol jhn der Catarrhus vnd Huste nicht gantz verlassen, zimlich ist zu fried gewesen⁵⁰).

⁴⁸) Kong *Frederik II's* Kalenderoptegnelser for Aarene 1583, 1584 og 1587, udg. Otto Carøe, i *Historisk Tidsskrift*, 4. Række III (Kjøbenhavn 1872–73).

⁴⁹) Dvs. fra den protestantiske fyrstekongres i Lüneburg i juli 1586.

⁵⁰) Tilsvarende hos Lauridsen (G^v–G2^r): De quibus sæpè dicebat Principes sibi coniunctissimos in veram & cælestem patriam abijsse: eodem quod; sibi breui commigrandum ... Tota ferè æstate superiore, catarrho & sicca tussi grauitè affligebatur. – Ifølge enkelte kilder skal sygdommen være begyndt under ophold på Nygård 3. okt. 1587: *Descr. pompæ fun.* (se note 15) 75, *Ens* (159) og vel herefter Lindenbrog (62) og Pontanus (75) samt des Roches (421).

At Frederik trods sin midlertidige bedring stadig ventede et nyt slag af skæbnen tør måske udledes af en ejendommelig hændelse i november 1587. Ved kysten af Bohuslen havde norske fiskere fanget to sild i hvis skæl man mente at kunne se nogle bogstav lignende tegn. Den ene sild blev bragt til kongen, som – ifølge en franskmand der i 1589–90 opholdt sig i Danmark for at tyde tegnene – umiddelbart opfattede den som et varsel om sin egen eller dronningens nærførelse død⁵¹):

ad regem Fridericum secundum... halec defertur eiusdem mensis Nouembris vigesimo octavo die... non sine magna insipientium admiratione, & præcipue Regis qui, terrore percussus, statim pallescit; & profert, Hoc ostentum vel mea, vel vxoris mors est.

I februar 1588 brød sygdommen op igen. Skønt kongen stadig var »noget mere wlystig oc tungfærdig, end hans Naade pleiede at være«⁵²), overværede han sin bror, hertug Hans' bryllup på Sønderborg og ville først ikke lade sig mærke med sin svaghed (Resen 353):

hand... var i Brøllups Dagene tilstæde der de bleffve sammenvjede, oc siden loed sig finde til Aftens Maaltjd med de andre Førster paa Salen. Anden Dagen befandt hand sig end meere svag, forholdt sig derfor stille inde paa sit Kongelige Gemack, oc gick de andre Bryllups Dager ingensteds ud, uden nogen faa ganger hand besøgte oc taledede med de fremmede Herrer⁵³).

Til disse dages hændelser har vi endog et øjenvidne i Niels Kaas, som den 9. marts skrev til Kristoffer Valkendorf⁵⁴):

bleff Kon: mtt. nogitt suag ther aff drick.

Alligevel påtog kongen sig at holde bryllup for et andet fyrsteligt par ugedagen efter på Haderslevhus. Her gik det ligeså (Resen 353):

Paa deris Brøllups Dag var Hans Majestæt selff tilstæde med de andre Herrer, den stund Kircke-Tienesten oc Vielsen gick an, men for sin Svaghed, kom hand icke siden paa Salen, men ved sit Raad, Adel oc Hoff-Sinder, loed Førsterne oc alle deris Folck herlig oc præctig tractere.

Efter brylluppet blev et par af gæsterne efter særlig indbydelse boende på Haderslevhus. Herom skriver Niels Kaas:

men meste parthenn war Hans mtt. saa suag, att Hans mtt. icke kunde were till middags maaltid till bordz, Drucke dog temmeligen om effter middagen.

⁵¹) *Antipas Francus*: Diuinorum characterum halecum duarum, in littore Nortuuegico, Anno 1587 captarum vera lectio (u. st. 1591) 9; fortalen er dateret Colingæ o: Kolding. Vedel nævner at kongen afæskede ham en udtalelse om fænomenet (E4^v), der naturligvis gav anledning til alle hånede udlægninger: *J. H. Schlegel* i *Geschichte Christian des Vierten, Königs in Dännemarck, von Niels Slangen verfertigt*, I (Kopenhagen & Leipzig 1757) 129, note 80.

⁵²) Vedel (C4^v), jf. Resen (353): dog hand... iblant siuntis ocsaa meget tung oc besværlig i Kroppen.

⁵³) Tilsvarende hos Lauridsen (G2^r): Sed à conuiuijs, nisi quando Principes, qui conuenerant, salutandi essent, plerumq; abfuit.

⁵⁴) Meddelt af N. M. Petersen i *Danske Magazin*, 3. Række III (Kjøbenhavn 1851) 72–73.

Kongen besluttede nu at rejse til Sjælland (Knoff Hr):

in hoffnung, es würde durch die bewegung auff der reise, die kranckheit sich verziehen, vnd zur besserung schicken⁵⁵).

Lørdag den 2. marts nåede selskabet Odense, hvor man blev søndagen over:

ther drucke Hans Mtt. och nogitt, som bekom Hans Mtt. icke well, om mandagen komme wij til Nyborig och tøffuede ther tisdagen offuer, for skiibene ware icke ankomne⁵⁶), Kon: mtt. war och flux Suag,

skriver Niels Kaas. Vedel fortsætter (Dr):

den Onssdag, som vaar den 6. dag *Martij*, der hans N. gick til Skibs, da maatte hand støtte sig noget ved Kammer Junckerens haand. Oc der hans N. skulde træde igen aff Skibet, vaar det hannem meget besuærligt, vden andre deris hielp det at gjøre, oc foer dog alligeuel hen til Antuorskoff Slot inden Afftenen.

Sejladsen over Storebælt skildres således hos Resen (353): da kongen gik om bord,

kunde mand baade paa hans Gang oc Ansict nock kiende, at hand var icke vel. Oc effterdi Vinden var icke goed, loed hand anrette kaald Køcken for sig oc Herrerne, bleff siddendis hos dennem, gad dog hvercken ædt, drucket, eller talet, eller effter sin allmindelige Sædvane skemptet med dennem⁵⁷).

Fra Antvorskov ville Frederik have fortsat rejsen mod Kronborg den følgende dag, men efter livlægens råd⁵⁸) udsatte han rejsen, foreløbig til 11. marts. Den 9. skrev Niels Kaas:

Hans mtt. haffuer och stille holditt seg inde, saa ingen aff oss haffuer weritt hoss hannem siden hand kom hiid, och haffuer hans mtt. meste skrøbelighed wdj Maffuen, och æder saare liiditt, Gud hielpe hans mtt. well till sin Helbred, I gaar haffuer thett och weritt nogitt bedre end tilforn, I dag wilde Hans mtt. tage nogen Medicin till seg.

Alligevel ventede Niels Kaas at man ville komme af sted den 11. marts og opfordrede Valkendorf til at møde selskabet i Roskilde den 12. Men rejsen blev aldrig fortsat.

Om sygdommens videre forløb siger Knoff (Hr):

er . . . hat die ordentlichen mittel, so Gott den Krancken gegeben vnd verordnet,

⁵⁵) Lauridsen (G2^v): vt soli & cœli mutatione vires corporis nonnihil recrearet.

⁵⁶) Dette moment, som belyses nærmere af Lind (234), har Lauridsen ikke været klar over; han tilskriver opholdet en forværring i hosteanfaldene som hindrede kongen i at sove (G2^v): Neoburgum quarto die Martij venit, vbi, quamuis secundus ventus ad nauigandum inuitaret, biduum tamen ferè tussi sicca, quæ ipsi somnum sæpius interrupit, grauiter afflictus, substitit.

⁵⁷) Lauridsen (G2^v): nauim agrè conscendit, quâ cum veheretur, aberat ipsi familiaris antea vultus hilaritas & suauitas. Cæteris cibum capientibus, ipse, præter morem, loquutus pauca, parum comedit.

⁵⁸) Kun *J. J. Wolf* (se note 16) nævner livlægens navn: det var Peder Sørensen (D3^r: Petro Seuerini Archiatro regio).

so viel er in dieser seiner schwachheit vertragen können, gebrauchet⁵⁹⁾, sich darneben in seiner Kamer still gehalten. Er ist aber, weil jhm der Catarrhus vnd beschwerliche Huste, vnd das inwendige Fieber, alle lust zu Essen vnd auch den Schloff benommen, jimmer krafftloser vnd schwächer worden, also das er sich im Bette halten müssen.

Hos Resen hedder det (353–354) at kongen

befandt dog ingen Forlindring, oc saae at en jdelig oc hitzig Febris oc en tør Hoste begyndte daglig jo meere de meere at tage Ofverhaand, saa hannem om-sider forgick all Lyst oc Begierlighed til all Mad oc Øll, hvor ofver hand baade af den strenge Febri, oc at Naturen fick intet at vederqvæge sig med, begyndte meget at udmattis. Udi den tredie Uge begyndte Siugens Hitzighed at forlindre sig, oc Naturen igien noget at styrckes, saa at der var Forhaabning til Bedring med Hans Kongl. Majest.⁶⁰⁾. Men strax der efter faldt Siugdømmen hannem igien gandske hart oc hastig an, saa baade hand selff oc andre begyndte at bære Sorrhig for, at hand neppeligen skulde kunde komme der fra med Ljfv⁶¹⁾.

Ud fra Resens opgivelse – »Udi den tredie Uge« – tør man måske slutte at det var optimismen over patientens bedring der gav anledning til at Kristoffer Valkendorf i København fik ordre om »Dag og Nat uspart, at hidsende nogle Amer Vin, da der daglig gaar 2 og undertiden 3 Amer Vin med« (Kanc. Brevb. 20. marts 1588).

Knoff skildrer tilbagefaldet således (H3^r):

Denn am Freitag vor dem PalmSontag [3: 29. marts], kam gegen Abendt, ein newer anstoss vom Fieber wieder, mit kälte vnd durst, die kranckheit nam zu, die kräfte verlohren sich, So kundte er keiner Speiss geniessen, also, das alle die auff jhn warteten, fast alle hoffnung verlohren. Nichts desto weniger war er von hertzen vnd gemüt starck, sagte, das er keine schmerzen oder kranckheit an sich empfünde, sondern krafftlos vnd matt were.

Om mandagen, den 1. april, måtte lægen give op (Knoff H3^v–H4^r):

Den Montag nach Palmarum, als sein Leibmedicus seiner gewonheit nach zu jhm kame, vnd vnser seliger König sich mit jhm von seiner Kranckheit vnterredete, vnd fleissig nach aller gelegenheit forschete, Hat derselbige, weil er die grosse gefahr für Augen gesehen, vnterthenigst geantwortet: Gnedigster König vnd Herr, wir haben bissher noch zimliche hoffnung gehabt, es solte sich E: M: Kranckheit zur besserung schicken, Ich befinde aber, das die Kranckheit jetzund gantz vberhand genommen, vnd die Natur mit allen jhren kräften vnterdrücket ist, So können E: M: weder Speiss noch Medicin mehr vertragen, Derwegen kan ich nicht sehen, wie E: M: ferner in dieser schweren Kranckheit könne erhalten werden . . . Ich hab solches E: M: lenger mit gutem Gewissen nicht verhalten können, Es hat vnser gnedigster König vnd Herr solches

⁵⁹⁾ Lauridsen (G3^r): medicamentis, quantum quidem vires corporis possent ferre, vsus est.

⁶⁰⁾ Sml. Vedel (D^{r-v}): følede sig siden nogle dage bedre end tilforn. Saa at hans Naade sad op, oc taledede offuer Borde met sine gode Mend, som hoss vaare.

⁶¹⁾ Dette forløb står mindre prægnant hos Knoff (H^v-H3^r). Lauridsen siger (G3^r): Nam Dei ope atq; medicamentorum efficacitate eiusmodi facta est morbi remissio, vt pleriq; omnes spem de vita ipsius longius proroganda . . . conceperint; men senere (G3^v): morbus nouis auctus viribus, tanto cum impetu recurrit, vt nulla propemodum euadendi spes appareret amplius.

alles in gnaden angehört vnd auffgenommen, vndd sich vber dieser rede gar nicht entsetzet, viel weniger betrübet, Sondern gantz Christlich vnd bescheidenlich geantwortet, vnd vnter andern gesagt, Ich bin wol zu frieden, vnd bekümmere mich nicht mehr vmb mein leben, vnd alles was in dieser Welt ist, Mein Leib vnd Seel vnd alles was ich habe, befehle ich dem lieben Gott⁶²).

Tirsdag morgen var yderligere en forværring indtrådt (Knoff H4^v-I^r):

Folgendes Dinstages früe fordert er mich wieder zu sich, zeigt an, das er eine beschwerliche Nacht gehabt, derwegen er mit der Communion nicht biss auff künftigen grünen Donnerstag verziehen wolte⁶³).

Onsdag formiddag fandt kommunionen sted. Om eftermiddagen blev patienten flere gange dårlig (Knoff I2^r):

Nach Mittage seind jhme etliche anstösse gleich einer omacht, angekommen⁶⁴).

Skærtorsdag morgen, den 4. april, ønskede kongen at høre gudstjeneste i sit sovekammer og deltog i salmesangen »mit zimlicher starcker stimme«. Resten af hans sidste levedag skildrer Knoff således (I3^r-I4^v):

Nach der Predigt, hat er sich aus der Schlawfkamer in sein Gemach tragen lassen, vnd ist im Bette eine zeitlang still gelegen. Da er gefragt ward, ob er sonderliche anligen hette, die jhn, wie andere Menschen, in solcher Kranckheit etwan beschweren möchten, sagte er, Ich habe keine anfechtung noch beschwerung. Es ist jhn aber ein wenig darnach eine omacht angekommen, darumb vnser gnedigste Königin jhm stets *aquam vitæ* fürhalten, vnd damit bestreichen müssen. Wan er sich wieder erholte, redete er frisch, vnd war bey rechtem guten verstandt, liess sich auch nichts anfechten noch jrren ... Ich füle keine angst des Hertzens noch schmerzen, krafftloss vnd matt bin ich. Wie auff diese rede wiederumb ein harter stoss der omacht folgte, vnd dieselbige fürüber war, sagte er, Diss war ein harter stoss, wer diss wol vberstanden hette⁶⁵) ... Balde darnach fragete er seinen Leibmedicum, wie lang es noch mit jhm weren kündte, Derselbige antwortete, das solches alleine bey Gott dem Allmechtigen stünde. Er fragte weiter, Wan seind aber diese Kranckheiten am schweresten, vnd als der Medicus sagte, Gegen Abendt, da antwortete er, das empfinde ich wol. Darauff nam er des Medici Hand, vnd liess jhn fülen, wie jhm das Hertz schlüge, strecket jhm auch die Hand aus, vnd liess jhn den Pulss fülen, vnd fragte, wie schlegt er? Da derselbige antwortet, Gnedigster König, sehr schwach, sagt er mit frischer stimme, das es jederman

⁶²) Lauridsen (G3^v): Medicum, qui ipsi charus erat, interrogat, quidnam de morbi statu sentiret. Ad quæ Medicus, nihil dissimulans, sibi præsidij parum in secundis causis reliquum videri ... Cui Rex: Se nec de vita hac mortali, nec de vllis alijs rebus fallacibus & incertis, cuiusmodi sunt huius mundi omnia, sollicitè angere vitam verò, animam & quicquid boni possidet, Deo ... commissa velle.

⁶³) Lauridsen (G4^r): Paulò post Ecclesiastæ consilium suum de vsu cænæ Dominicæ, in quartum diem differendo, se mutasse aiebat.

⁶⁴) Lauridsen (H^r): Post meridiem cum à leipothymia, quæ aliquoties recurrebat, ad se redijsset [osv.].

⁶⁵) Lauridsen (H^v): iussit se de cubiculo in proximum cœnaculum deferri, in quo, post aliquot leipothymias, ad se reuersus, monebatur à concionatore ... Ad quæ ille: Nullas cordis angustias sentio, viribus vero corporis sum defectus: atq; hæc locutus animo concidit. Quo mox collecto, dixit: Hæc erat grauis incursio: O, si quis eam superaret.

hören kundte, Lass jhn schlagen in Jhesu Christi Namen, Ich bins zu frieden. Es war kein zeichen einiger trawrigkeit oder kleimütigkeit an jhm zusehen, oder im wenigsten zuuernemen⁶⁶).

Sent på eftermiddagen⁶⁷) var patientens sidste modstandskraft brudt (Knoff K^v):

Stracks darauff, als er auffzustehen begerete, ist jederman aus der Kammer gewichen. Da jhm aber sein Kamerdiener aus dem Bette auffhelffen wolte, vnd in seine Arme jhn auffzurichten gefasset, ist abermahl vnserm seligen Herrn eine omacht angekomen. Da solches der Kamerjuncker stracks ruchtbar machete, ist vnser gnedigste Königin, der Herr Cantzler, vnd alle andere die auff jhn warteten, stracks zugesprungen, vnd da ich jhme zurieff, In deine Hende Herr befehl ich meinen Geist. Item, das Vater vnser anfienge zu Beten, hat er dreymahl vngefehr athem geholet, vnd ist damit gantz sanfft vnd still im Herrn entschlaffen, im 54 Jahr seines Alters, vnd 29 Jahr seiner Regierung⁶⁸).

Hvad var det nu for en sygdom der voldte Frederik 2.s død? Tydeligvis havde den intet at gøre med hans tidligere godartede lidelser. Vi resumerer: Ca. 2 år før sin død begyndte patienten at svækkes; siden da så han påfaldende dårlig ud. Han blev træt og nedslået. Sygdommen kom i stadig hyppigere anfald der skildres som en svær katar, åbenbart i respirationsvejen, ledsaget af stærk hoste uden ekspektorat. I vinteren 1587–88 tog anfaldene af uden dog at høre helt op. Midt i februar 1588 blusser sygdommen op igen; patienten tåler ikke mad og drikke, han forsøger nogle gange at være med ved det sædvanlige drikkebord, men bliver kun mere utilpas deraf. Umiddelbart før ankomsten til Antvorskov (6. marts) er han så afkræftet at han ikke kan gå uden

⁶⁶) Lauridsen (H2^v): Rex paulò post Medici manum pectori suo admouit, vt cordis motum exploraret, extenditq; brachium, vt carpi arteriam contrectaret, cuius motum cum admodum imbecillum, quod ipsemet sensit, audijsset, in hæc verba erupit: Pulset in nomine Domini. Ego sum, Deo sit gratia, æquo animo. – På dette sted afviger Resen påfaldende; her svarer kongen (355): Lad Aaren sla hvad hun sla vil, det vjde vi at Guds Naade oc Venskab slar os icke feyl. Det er Resens version der siden gentages: Holberg (510) osv. til Fabricius (213). Af indlysende grunde må man anse Knoffs fremstilling for den rette, både her og på et andet sted hvor Resen har været ophav til traditionen: Ifølge Knoff (I4^r) og Lauridsen (H2^r) var det dronningen der refererede hvad hendes moster havde sagt på sit dødsleje: »Es was ein wunderlicher Krieg, da Todt vnd Leben rungen« osv.; men Resen lader kongen selv sige disse ord (355). – Rammerne for denne undersøgelse tillader i øvrigt ikke at berøre andre detaljer, som kongens tillidsfulde gudsforhold og dronningens gribende resignation. Navnlig Lauridsens og Knoffs skildringer fortjener at læses.

⁶⁷) Vedel (D3^r): der Klocken vaar slagen fire, och saa gaat som halffgaeen at fem. Lignende hos Knoff (K^{r-v}), Lauridsen (H3^r) og Resen (356).

⁶⁸) Lauridsen (H3^v): dixit se velle surgere. Secessit itaq; illa [v: Regina] & alij omnes, præter Cubicularium nobilem, & paucos alios ministros, à quibus cum leuaretur è lecto, in leipothymiam recidit. Quo cognito confestim accurrunt Regina, Cancellarius, præses arcis, nobiles ministri, Medicus & Pastor, à quo, recitatis verbis illis: In manus tuas depono animam meam: redemisti me Iehova Deus verax: & inchoante orationem Dominicam, Fridericus II. confecto vitæ mortalis curriculo, placidè, quemadmodum sæpe optarat, absq; omni cruciatu, aliquot ductis suspirijs, obdormiuit in Domino, cum vixisset annos 53. Mens: 9. dies 4. Anno verò Regni 29.

støtte og har mistet al appetit; hertil kommer en hidsig feber og søvnløshed som følge af hosten. Fra nu af er patienten sengeliggende (undtagen muligvis under den kortvarige bedring vistnok omkring 20. marts). Den 29. marts stiger feberen voldsomt igen, og patienten kan nu hverken indtage føde eller medicin. Under alt dette klager han aldrig over smerter noget sted, kun over en total mathed. Den 3. april bliver patienten mærkbart dårligere og mister et par gange bevidstheden. Den følgende dag besvimer han atter adskillige gange, men er ind imellem fuldstændig klar og fattet. Endelig, under en bevidstløshed hen på eftermiddagen, glider han ind i døden.

I 1902 stillede medicinalhistorikeren A. Lübbers følgende diagnose (658–659):

Tilstanden kunde ligne Alkohol chr. med den gnavne Stemning, det kakektiske Udseende, Halskatarrhen, Digestionsforstyrrelserne, den stærke Muskelslappelse og den svækkede Hjertevirksomhed; det ætiologiske Moment har her været til Stede. Muligvis har der ogsaa ligget en – maaske malign – Lidelse af et eller andet Organ (Leveren?) til Grund for dette Sygdomsbillede.

Lübbers ville altså principalt antage kronisk alkoholisme; i sin gennemgang af sygehistorien (658) fremhæver han at kongen »har stadig ikke kunnet modstaa sin ulyksalige Tilbøjelighed«. Men som tidligere påvist er det lidet sandsynligt at det ætiologiske moment virkelig har været til stede. Det går heller ikke an at bygge på Niels Kaas' umiddelbare indtryk, at kongen »blev noget svag af drik«; i sin svækkede tilstand måtte patienten før eller senere miste appetitten. Fremdeles er det efter de samtidige skildringer åbenbart urigtigt at beskrive patientens modfalden under sygdommens progression som »den gnavne Stemning«. En malign lidelse i leveren ville have ytret sig symptomatisk som gulsot, hvilket utvivlsomt ville være blevet observeret af patientens omgivelser. Derimod viser erfaringen at lungekræften – en sygdom som var lidet påagt på Lübbers' tid⁶⁹) – godt kan vare et par år og give konstant tør hoste med periodisk svær katar og feber. Det kakektiske udseende og matheden passer også ind i billedet af denne sygdom der udvikler sig med først mindre, siden sværere angreb af lungebetændelse, som bliver den egentlige dødsårsag⁷⁰).

*

Vort udgangspunkt var Erik Arups utraditionelle kommentarer til Frederik 2.s død. Vi har iagttaget at Anders Sørensen Vedels trohjertige betragtninger over kongens livsførelse – som Arup noget ubilligt anser for udslag af »protestantisk præstevigtighed« – ikke var enestående, og

⁶⁹) *Edv. Gotfredsen: Medicinens historie*, 2. udg. (København 1964) 491; jf. *Oscar Bloch: Om Døden I* (København 1903) 80–104, hvor Frederik 2 dog ikke nævnes.

⁷⁰) For sagkyndig diagnostisk vejledning retter jeg en varm tak til professor, dr. med. *Vilh. Møller-Christensen* og til min kone, læge Hanne Karker.

at hans ytringer må have været uden betydning for hans stilling som kongelig historiograf. Fremdeles har vi påvist at traditionen om Frederik 2.s drikkfældighed savner tilstrækkeligt grundlag i kilderne. De samtidige skildringer af den sygdom som førte til hans død taler heller ikke for alkoholisme. Snarere tyder symptomerne på en lungelidelse – fx kræft, således som Arup uden nærmere begrundelse antog.

LITTERATUR

- [Anonym:] Der Königen in Dänemark Leben, Regierung und Absterben (Nürnberg 1685).
- C. F. Allen: Haandbog i Fædrelandets Historie. 8. Udgave (Kjøbenhavn 1881).
- Iohannes Andreas: Predigt Von dem frommen vnd Christichen (!) Könige Josia ... vber der Königlichen leiche. Des ... Herrn Friderichen des andern (Rostock 1588). – Genoptrykt i: *Politica Christi, Das ist, Ehr vnd Regierstand ... Jesu Christi ... in sieben Predigten verfasst* (Rostock 1599).
- Nicolaus Laurentii f. Arctander: Exequiæ ... Dn. Friderico II. ... factæ (Hafniæ 1590).
- Erik Arup: Danmarks historie II (Kjøbenhavn 1932).
- [Niels Bache:] Danmarks, Norges og Sverigs Historie III (Kjøbenhavn 1871). – Det relevante uændret i: *Nordens Historie III* (Kjøbenhavn 1884).
- Gustav Ludvig Baden: Det danske Riges Historie (Kjøbenhavn 1797).
- De danske Kongers, af det oldenborgske Huus, fra Kristian den Første til Frederik den Femte, Karakteristiker (Kjøbenhavn 1809).
- Danmarks Riges Historie III (Kjøbenhavn 1830).
- R. Nisbet Bain: Scandinavia. A political history of Denmark, Norway and Sweden from 1530 to 1900 (Cambridge 1905).
- Frederik Barfod: Fortællinger af Fædrelandets Historie. 3. Udgave. II (Kjøbenhavn 1869).
- Danmarks historie fra 1536 til 1660, II (Kjøbenhavn 1891).
- Giouanni Botero: Le relationi vniuersali. Quinta impressione (Venetia 1622). – Det er denne udgave Resen kendte; de tidl. findes ikke i Danmark.
- Hans Bølling: Danmarks Konger fra Christian I til Christian X (Kjøbenhavn 1944–45).
- Joannes Caselius: Friderico II. regi Daniae. ad regni senatores επιταφιος (Rostochii 1588).
- Svend Cedergreen Bech: [Politikens] Danmarks historie VI (Kjøbenhavn 1963).
- David Chytræus: Chronicon Saxoniae & vicinarum aliquot Gentium (Lipsiæ 1593).
- Poul Colding i Dansk biografisk Leksikon VII (Kjøbenhavn 1935) 230–236.
- i Danmarks Konger. Under Redaktion af Knud Fabricius (Kjøbenhavn 1944).
- Andrew Crichton & Henry Wheaton: Scandinavia, ancient and modern; being a history of Denmark, Sweden, and Norway, II (Edinburgh 1838).
- John Danstrup: Danmarks historia I (Malmö 1946).
- S. A. Dunham: History of Denmark, Sweden and Norway III (London 1840).
- Heinrich Döring i Allgemeine Encyklopädie der Wissenschaften und Künste. Erste Section, 49. Theil (Leipzig 1849).
- Gaspar Ens: Rerum Danicarum Friderico II ... rerum potiente ... gestarum historia (Francofurti 1593).
- M. J. B. Eyriès: Danemark (Paris 1846).
- A. Fabricius: Illustreret Danmarkshistorie for Folket. 4. Udgave. Revideret og forøget af Knud Fabricius. II (Kjøbenhavn & Kristiania 1915).
- L. J. Flåmand: Det oldenborgske Kongehuus (Kjøbenhavn 1841).
- J. A. Fridericia i Danmarks Riges Historie IV (Kjøbenhavn [1896]).
- H. E. Friis: Brudstykker af det oldenborgske Kongehus' Historie (Kjøbenhavn 1901).
- Oluf Friis: Den danske Litteraturs Historie I (Kjøbenhavn 1945).
- Det Danske Oldenborgske Konge-Huus i Vers og Kobber. Udgivet ved Mauritz Frydensberg. I (Kjøbenhavn [1763]).
- L. A. Gebhardi: Kongeriget Danmarks Historie IV (Kjøbenhavn 1797).
- A. Geffroy: Histoire des états scandinaves (Paris 1851).

at hans ytringer må have været uden betydning for hans stilling som kongelig historiograf. Fremdeles har vi påvist at traditionen om Frederik 2.s drikkædighed savner tilstrækkeligt grundlag i kilderne. De samtidige skildringer af den sygdom som førte til hans død taler heller ikke for alkoholisme. Snarere tyder symptomerne på en lungelidelse – fx kræft, således som Arup uden nærmere begrundelse antog.

LITTERATUR

- [Anonym:] Der Königen in Dänemark Leben, Regierung und Absterben (Nürnberg 1685).
- C. F. Allen: Haandbog i Fædrelandets Historie. 8. Udgave (Kjøbenhavn 1881).
- Iohannes Andreas: Predigt Von dem frommen vnd Christichen (!) Könige Josia ... vber der Königlichen leiche. Des ... Herrn Friderichen des andern (Rostock 1588). – Genoptrykt i: *Politica Christi, Das ist, Ehr vnd Regierstand ... Jesu Christi ... in sieben Predigten verfasst* (Rostock 1599).
- Nicolaus Laurentii f. Arctander: Exequiæ ... Dn. Friderico II. ... factæ (Hafniæ 1590).
- Erik Arup: Danmarks historie II (Kjøbenhavn 1932).
- [Niels Bache:] Danmarks, Norges og Sverigs Historie III (Kjøbenhavn 1871). – Det relevante uændret i: *Nordens Historie III* (Kjøbenhavn 1884).
- Gustav Ludvig Baden: Det danske Riges Historie (Kjøbenhavn 1797).
- De danske Kongers, af det oldenborgske Huus, fra Kristian den Første til Frederik den Femte, Karakteristiker (Kjøbenhavn 1809).
- Danmarks Riges Historie III (Kjøbenhavn 1830).
- R. Nisbet Bain: Scandinavia. A political history of Denmark, Norway and Sweden from 1530 to 1900 (Cambridge 1905).
- Frederik Barfod: Fortællinger af Fædrelandets Historie. 3. Udgave. II (Kjøbenhavn 1869).
- Danmarks historie fra 1536 til 1660, II (Kjøbenhavn 1891).
- Giouanni Botero: Le relationi vniuersali. Quinta impressione (Venetia 1622). – Det er denne udgave Resen kendte; de tidl. findes ikke i Danmark.
- Hans Bølling: Danmarks Konger fra Christian I til Christian X (Kjøbenhavn 1944–45).
- Joannes Caselius: Friderico II. regi Daniae. ad regni senatores επιταφιος (Rostochii 1588).
- Svend Cedergreen Bech: [Politikens] Danmarks historie VI (Kjøbenhavn 1963).
- David Chytræus: Chronicon Saxoniae & vicinarum aliquot Gentium (Lipsiæ 1593).
- Poul Colding i Dansk biografisk Leksikon VII (Kjøbenhavn 1935) 230–236.
- i Danmarks Konger. Under Redaktion af Knud Fabricius (Kjøbenhavn 1944).
- Andrew Crichton & Henry Wheaton: Scandinavia, ancient and modern; being a history of Denmark, Sweden, and Norway, II (Edinburgh 1838).
- John Danstrup: Danmarks historia I (Malmö 1946).
- S. A. Dunham: History of Denmark, Sweden and Norway III (London 1840).
- Heinrich Döring i Allgemeine Encyklopädie der Wissenschaften und Künste. Erste Section, 49. Theil (Leipzig 1849).
- Gaspar Ens: Rerum Danicarum Friderico II ... rerum potiente ... gestarum historia (Francofurti 1593).
- M. J. B. Eyriès: Danemark (Paris 1846).
- A. Fabricius: Illustreret Danmarkshistorie for Folket. 4. Udgave. Revideret og forøget af Knud Fabricius. II (Kjøbenhavn & Kristiania 1915).
- L. J. Flåmand: Det oldenborgske Kongehuus (Kjøbenhavn 1841).
- J. A. Fridericia i Danmarks Riges Historie IV (Kjøbenhavn [1896]).
- H. E. Friis: Brudstykker af det oldenborgske Kongehus' Historie (Kjøbenhavn 1901).
- Oluf Friis: Den danske Litteraturs Historie I (Kjøbenhavn 1945).
- Det Danske Oldenborgske Konge-Huus i Vers og Kobber. Udgivet ved Mauritz Frydensberg. I (Kjøbenhavn [1763]).
- L. A. Gebhardi: Kongeriget Danmarks Historie IV (Kjøbenhavn 1797).
- A. Geffroy: Histoire des états scandinaves (Paris 1851).

- E. Gigas*: Katalog over det kongelige Bibliotheks Haandskrifter vedrørende Norden, særlig Danmark. III, 1 (København & Kristiania 1911).
- Sivert Grubbe*, citeret i oversættelse ved H. F. Rørdam i Danske Magazin, 4. Række II (Kjøbenhavn 1873). – Den latinske original er hdskr. Uldall 449 4°.
- Hermannus Hamelmannus*: Oldenburgisch Chronicon (Oldenburg 1599).
- Fr. Hammerich*: Danmark under Adelsvælden II (Kjøbenhavn 1855).
- Cornelius Hamsfort* i Monumenta historiae Danicæ, udg. Holger Rørdam, I (Kjøbenhavn 1873).
- P. Hansen*: Illustreret dansk Litteraturhistorie. 2. Udg. I (Kjøbenhavn 1902).
- Nicolaus Helduaderus*: Sylva Chronologica circuli Baltici, Das ist: Historischer Wald, vnd Vmbzirck dess Baltischen Meers oder der OstSee (Hamburg 1624).
- Historiarum sacrarum encolpodion ... met Danske Kongers oc Bispers beskriffuelse (Hamburg 1634).
- Andreas Hojer*: Kurtzgefasste Dännemärckische Geschichte (Flensburg 1718).
- L. Holberg*: Danmarks Riges Historie II (Kjøbenhavn 1733).
- [*Niels Hvid*:] En kort anttegning paa superintendentens predicken i Lund den dag salig Kong Friderichs Liig bleff begraffuit i Roschilde (hdskr. Add. 150 4°).
- Gotthard von Hövel*: Chronik, i: A. Fahne: Die Herren und Freiherren von Hövel, III (Cöln 1856).
- Ellen Jørgensen*: Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800 (Kjøbenhavn 1931).
- Allan Karker*: Anders Sørensen Vedel og den danske krønike (Kjøbenhavn 1955).
- Christophorus Knoff*: Leichpredigt ... Bey ... Herrn Friederich des Andern ... Königlichlichen Begrebnuss (Kopenhagen 1588). – Genoptrykt uændret (Wittenberg 1589).
- Kongsted* se Regiostadanus.
- Adam Henrich Lackmann*: Einleitung zur Schleswig-Holsteinischen Historie I (Hamburg 1730).
- Vilh. la Cour*: Danmarks Historie I–II (Kjøbenhavn 1947).
- Johann Lauerentzen*: Das Preiswürdigste Gedächtnüss des ... Königes Herrn Friderich des Andern ([Kjøbenhavn 1693]).
- Andreas Laurentius*: Oratio de vita et morte ... D. Friderici II (Hafniæ 1588).
- Lauridsen* se Laurentius.
- Palle Larring*: A History of The Kingdom of Denmark (Copenhagen 1960).
- H. D. Lind*: Fra Kong Frederik den Andens Tid. Bidrag til den dansk-norske Sømagts Historie 1559–1588 (Kjøbenhavn 1902).
- Petrus Lindebergius*: Historica rerum in Europa ... gestarum Narratio (Hamburgi 1591).
- Historia compendiosa ac succincta serenissimorum Daniæ regum: Ab incerto auctore conscripta; nunc vero vsque ad Christianum III. deducta, primumque in lucem edita, opera & studio Erpoldi Lindenbruch.* (Lugduni Batauorum 1595).
- Hans Lund* i Det danske Folks Historie IV (Kjøbenhavn 1928). – Det relevante uændret i Schultz Danmarkshistorie II (Kjøbenhavn 1941).
- A. Lübbers*: De oldenborgske Kongers og deres nærmeste Families Sygdomme og Død, i: Ugeskrift for Læger 1902.
- Claudius Christophorus Lyschander*: Synopsis historiarum Danicarum ... Forfatted vdi De Danske Kongers Slectebog (Kjøbenhaffn 1622).
- Erasmus Lætus* i Monumenta historiae Danicæ, udg. Holger Rørdam, II (Kjøbenhavn 1875).
- Mallet*: Histoire de Dannemare III (Copenhague 1777).
- Samuel Meigerius*: Nucleus Historiarum Oder Ausserlesene liebliche, denckwürdige vnd warhaffte Historien (Hamburg 1598–99).
- V. Møllerup* i Dansk biografisk Lexikon, udg. C. F. Bricka, V (Kjøbenhavn 1891) 288–293.
- i Danmarks Riges Historie III, 2 (Kjøbenhavn 1900–06).
- P. A. Munch*: Norges, Sveriges og Danmarks Historie til Skolebrug (Christiania 1838).
- Rasmus Nyerup*: Fortegnelse paa Kongelige Danske Historieskrivere, tillæg til: Anders Sørensen Vedel om den Danske Krønike at beskrive (Kjøbenhavn 1787).
- Johan Ottosen*: Vor Historie. Fra Margrete til Karl XII ([Kjøbenhavn] 1902).
- Carl S. Petersen*: Illustreret dansk Litteraturhistorie I (Kjøbenhavn 1929).
- N. M. Petersen*: Bidrag til den danske Literaturs Historie III (Kjøbenhavn 1855–56).
- Joannes Isaacius Pontanus*: Vita Friderici Secundi ... quam ex autoris manuscripto nunc primum edidit Georgius Krysingius (Flensburgi 1735).
- Regesta diplomatica historiae Danicæ. Series secunda. II, 1* (Havniæ 1895).
- Olaus Petrus, Regiostadanus*: Graffserifft Ved huileken ... Kong Friderichs, den Andens ... Naffn oc Rycte, skal bliffue ... vdi Euig oc Høylofflig hukommelse (Kjøbenhaffn 1589).

- Peder Hansøn Resen*: Kong Frederichs Den Andens Krønike (Kjøbenhaffn 1680).
- J. B. des Roches*: Historie de Dannemarc VI (Paris 1732).
- Holger Rørdam*: Kjøbenhavns Universitets Historie II (Kjøbenhavn 1869-72).
- Johann Heinrich Schlegel*: Geschichte der Könige von Dänemark aus dem Oldenburgischen Stamme I (Kopenhagen 1769). – Det relevante uændret i fransk oversættelse: Histoire des rois de Dannemarc I (Amsterdam 1776).
- Dietrich Schäfer*: Geschichte von Dänemark V (Gotha 1902).
- Nicolaus Selnecker*: Kurtze Historia, vom Christlichen Leben, auch vom seligen Abschied, dess ... Herrn Friderici II, trykt i: Thomas Stybarus: Historische Ertzählung vnd Leychpredigten Etlicher Hoherleuchter Keyser, Könige vnd Churfürsten I (Leipzig 1593).
- Paul C. Sinding*: The Scandinavian races (New York 1875).
- Peter Friderich Suhm*: Danmarks, Norges og Holstens Historie udi tvende Udtog til Brug for den studerende Ungdom (skreven 1776, og siden giennemseet og forøget), i: Samlede Skrifter VIII (Kjøbenhavn 1792).
- Ludv. Chr. Müller*: Danmarks Historie V. Udgiven af *J. T. A. Tang* (Kjøbenhavn 1892).
- Jacobus Augustus Thuanus*: Historiarum sui temporis tomus III (Francofurti 1658).
- Troels-Lund*: Frederik den Anden af Danmark, i: Museum 1891, I.
- Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede. 5. Udgave ved Knud Fabricius. 5. Bog: Fødemidler (Kjøbenhavn 1929-31).
- J. H. Trützschler Hanck*: Kong Frederik den Anden og Oluf Bagger (Odense 1837).
- Karl von Weber*: Anna Churfürstin zu Sachsen (Leipzig 1865).
- Anders Søffrinsøn Vedel*: En sørgelig Ligpredicken ... Herr Frederich den Anden ... til en Christsalig amindelse (Kjøbenhaffn 1588).
- C. F. Wegener*: Historiske Efterretninger om Anders Sørensen Vedel. 2. Udgave (Kjøbenhavn 1847).
- E. C. Werlauff*: Sophia af Meklenborg, i: Historisk Tidsskrift III (Kjøbenhavn 1842).
- Eduard Maria Oettinger*: Geschichte des dänischen Hofes von Christian II. bis Friedrich VII., I (Hamburg 1857).